

This material is developed within the project QUALFARM. The Project is co-funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A “Greece-Bulgaria 2014-2020”.

The contents of this material are sole responsibility of RDU – Haskovo and can in no way be taken to reflect the views of the European Union, the participating countries the Managing Authority and the Joint Secretariat.

Beekeeping, traditions, innovations and diversity of bee products

Abstract

In this material, every beekeeper who decides to develop or expand this business will find both old methods tested by beekeeping practice, as well as innovative solutions important for competitiveness, new methods and opportunities that will allow him to ease his work and get much more -large production volume. In addition, the possibilities for the diversification of bee products and the requirements for their successful market realization are also presented here. The requirements for the organic production of bee products and their certification are also discussed in detail.

The development is also related to the presentation of the content and the most important points in a business plan for raising bee families, production and packaging of bee biological pure honey, processing and packaging of the final biological product and trade in bee products. The main requirements are presented, both in our market and in the foreign market.

We believe that this material will be useful for both novice beekeepers and beekeepers with extensive beekeeping experience, because here they can find interesting and useful novelties that will provide them with information on how to diversify their bee products and how to ensure conditions for their successful market realization.

Отглеждането на пчелите, традиции, иновации и разнообразие на пчелните продукти

Полезната роля на пчелите е отдавна установена и понастоящем много международни организации, в това число и ръководството на европейския съюз, отделят значителни средства за да стимулират отглеждането на пчели. Трудът на пчеларя е изключително важно да бъде насочен в правилната посока за да се постигнат под-добри резултати. Това ще му донесе и по-добри доходи и голямо морално удовлетворение.

Желаещите да практикуват професията на пчеларя стават все повече. Този прекрасен занаят привлича много млади хора, които имат желание да се развиват в тази област и да научат повече за нея. Някои го правят с нагласата за успешен бизнес, а други – защото искат да опазят природата. Независимо от техните мотиви, те трябва да са наясно с всичко за тези работливи жужащи приятели.

I. Тайните на пчеларството

1. Малко повече за пчелите

Животът им преминава в усилен труд, от който благоприятстват не само любителите на меда, но и цялата природа. Те опрашват огромно количество растения и култури, които иначе не биха оцелели без тези малки крилати труженици. Ефектът и значението, които те имат върху околната среда са меко казано огромни. Редно е кажем, че освен мед, те са отговорни за произвеждането и на много други полезни неща:

- Пчелен прополис;
- Пчелен восък;
- Пчелно млечице;
- Прашец и др.

Всички тези крайни суровини имат своето полезно приложение в множество индустрии като медицина, козметика, хранително-вкусова промишленост, стоматология и още много. Пчелите са едно жужащо богатство. И е добре да разберем това навреме.

Интересни факти за пчелите

Има много интересни факти за тези същества, които ни изумяват. Може би бихме се учудили колко дълго живеят – в активния период малко над месец, но продължителността на живота им зависи от това в кой месец са се излюпили. Например, тези, които са се появили на бял свят през март, ще живеят едва 30 дни, а тези, които се е излюпили през септември – близо 200! Могат да летят с до 32 километра в час. Тази скорост е жизненоважна, защото жужащите ни приятели посещават между 50 и 100 цвята на едно пътуване, за да съберат мед. И цялото това летене води до производството на 1/12-та от чаена лъжичка мед, направена с нектар от над два милиона цвята. Това е количественото изражение на живота им. Един от най-интересните факти, на който сме попадали е, че те имат способността да разпознават лицата на различни хора.

- Първите пчели не са били медоносни;
- Медоносните пчели комуникират с танц;
- Над 80% от опрашването на селскостопанските култури се пада на медоносната пчела;
- Пчелите са затруднени при прелитането над обширни водни площи;
- Пчелите не отделят восък, когато семейството се готви за роене;
- Пчелната отрова засилва човешкия имунитет.

20+ факти за пчелите, които не знаем

- Всяка система има ключово звено, без което не може да съществува. Не и хармонично и безпроблемно. Такава е пчелата за земния живот. Без пчелата изхранването на живите същества би станало дотолкова трудно, че ще настъпи поне повсеместен глад. Любителите на драмата биха казали – заличаване на живота. Малко е преувеличено, но донякъде правдиво.
- **Смъртта на пчелите може да предизвика края на нашата цивилизация.**

През 2008 г. Институтът Ъртуоч в Англия обявява пчелата за ключовото живо същество на планетата. Заключение се потвърждава отново през 2019 г., вече със загрижена нотка за оцеляването на това насекомо.

Изчезването на човечеството поради измирането на пчелите е опция на теория. Истината е, че човекът е достатъчно напреднал, за да се справи по други начини. Но това би му

коствало много – животът ще стане скъп, труден и не за всички на планетата. Пчелите осигуряват евтино препитание, а това не е малко за милиардите, които чакат залька си от земята.

Покрай казуса с оцеляването, пчелите застанаха на вниманието ни. И удивиха. Оказва се, че почти нищо не знаем за тях, освен че жилият и боли.

21 000 вида пчели

Има повече от 21 000 вида пчели, като някои от видовете са представени от единични екземпляри. Казва го ентомологът, изследовател и учен от Оксфорд д-р МакГавин. Те населяват всички континенти без Антарктида. Разнообразни са по размери и могат да са дълги от няколко милиметра до 4-сантиметровата *Megachile pluto*.

Симбиозата между насекомите и цветните растения създава богатото разнообразие на живота на Земята. Възникването на пчелите съвпада с появата на покритосеменните растения преди 100 млн. години, казва оксфордският учен.

Осигуряват до 90% от храната

По данни на Гийнпийс пчелите осигуряват от 60 до 90 % от храната, която се консумира на земята. В другата влизат всички растителни храни, вкл. семената и ядките. Те са част от неотменното ежедневие меню на човека.

Бадемът се опрашва, за да даде бадемов орех. Обвивките се използват за фураж. Ако изчезнат пчелите, няма да има и бадеми. Ще се съкрати хранителната база на домашните животни. И това е само една ядка, която дори не присъства всеки ден на трапезата ни.

Но ако намалее хранителната база на млекодайнците, ще има видимо намаление на месото, млякото, яйцата и др. животински продукти. Цялата хранителна верига зависи от всяка свое звено, а в основата стои пчелата.

Бадемът може да се опрашва на ръка. Но това ще повиши в пъти неговата себестойност. Ще поскъпват не само ядките, но и животинските продукти. Въпреки че този вид фураж дори не е основен за животните.

Пчелите опрашват повечето цветни растения

Ролята в екосистемите е да опрашват. Събирайки прашец и нектар за своите нужди, те пренасят частици по различни растения. Така пчелата отговаря за над 2/3 от селскостопанската реколта на Земята.

Пчелите не са индивидуален организъм

Те живеят на колонии като единен свръхорганизъм. Сякаш кошерът е едно същество, което се дели на хиляди частици. Всяка частица – пчела, има своя функция. Тя има важен принос за цялото, но не може да живее вън от семейството си, тоест от организма.

Две числа ни помагат да оценим мащаба на пчелния свръхорганизъм.

Една работничка тежи 0.1 г, а стандартното пчелно семейство – 6 – 8 кг.

Пчелите имат очи, но не виждат

Пчелите имат 5 очи, но не виждат като човека. Не различават червения цвят. Трите очи са прости и отговарят за разпознаване на осветеността, а двете са сложни – състоят се от множество частици, които наслагват картината на околния свят като мозайка.

Пчелата различава ултравиолетовия спектър и част от видимия. Най-добре виждат синьото.

Жуженето е знак

Пчелата жужи различно според това как се чувства. Жуженето идва от махането на крилцата, което е със скорост от 440 маха в секунда. Тембърът на жуженето зависи от физиологичното състояние и е показател за него. По характера на звука човекът разбира дали пчелата е гладна или мръзне, дали се кани да напусне кошера или има потомство.

И обратно – пчелата се управлява акустично. Може чрез звуци да се примами извън кошера, за да бъде обработен срещу паразити например.

Пчелата е яко същество

Пчелното трудолюбие е нарицателно. Тези насекоми наистина работят постоянно. За ден работничката може да направи 10 излитания, да изследва територия от 12 хектара. Тя издържа натоварвания, високо налягане и големи разлики в температурата. Това ѝ позволява оптимизираното устройство на тялото. Пчелите в Нотр Дам устояват на пожара и дори имат потомство.

Пчелите много боледуват

Пчелите са яки, но ги морят много болести. Те имат свои инфекции, вкл. вирусни, както и различни паразити. „Грипът“ на пчелите е вароатозата, причинявана от паразитиращ кърлеж.

Заради болести пчелите напускат кошерите си и не се връщат. Това изглежда като действие без видима причина.

Но пчелите измират!

Снимки от различни части на България показват купища мъртви пчели. Те загиват край кошерите, на полето, навсякъде, поразени от земеделските отрови. Как ще се промени животът на Земята без пчели? Реална оценка на ситуацията.

Хиляди пчели биват отровени при обработване на земеделските площи с пестициди. За да се избегне това например във Франция е въведено пръскането по тъмно, когато пчелите са се прибрали. Местната агенция по безопасността на храните докладва, че те са най-активни сутрин и на тази база се решава изместване на обработките с химикали.

Колко живее пчелата?

Животът им е различен като продължителност, в зависимост от периода на годината. През активния сезон на събиране на нектар и правене на мед той е много по-кратък, а в зимните месеци е по-дълъг. Колко живее се определя от това кога се е родила. Например, тези, които са се излюпили в периода май-юли, биха имали средна продължителност на живота си между двадесет и девет и тридесет и три дни, а такива, които са се излюпили в месеците между август и октомври – няколко месеца. Най-дълго живеят тези, които са се появили през август, а най-малко – излюпените през април. Обитателят на кошера с най-дълъг живот е царицата. Нейният живот може да достигне до пет години. Търтеите са с продължителност на живот от четири до шест седмици.

Как общуват пчелите?

Множество неща около тях са изумителни и общуването не прави изключение. Те си “говорят” като използват движенията и по-специално – задната част на тялото си. Различните начини, по които я мърдат са различни сигнали и съобщения до останалите жужащи представители на кошера. Множество научни специалисти са се опитвали да определят различните движения, които наподобяват интересен пчелен танц. Разшифрована е част от тяхната комуникация и се предполага, че движенията им сигнализират къде е пчелното гнездо, къде може да се намери прашец/нектар, както и да бъде дадена команда за спиране.

Колко крила имат пчелите?

Четири крила с които прави над единадесет хиляди замахвания на крилата за шестдесет секунди. Именно размахването на крилето създава това специфично жужене. Самите криле са разделени на две двойки. Те са ципести, прозрачни и тънки.

Как пчелите правят мед?

Животът на пчелите се върти около правенето на мед. Това е сложен и много интересен процес, който може да бъде сравнен с вълшебство. Различните пчели летят и събират нектар и го преработват. Течността в нектара (водата) се изпарява при преработката. Ето какъв е самият процес:

1. Събиране на нектара;
2. Поставяето му в килийките на питата от работничките;
3. В кошера водата от нектара се изпарява, сгъстява се и се превръща в мед;
4. Медът се обогатява с различни полезни органични ензими, белтъци и много други полезни вещества

Можем да различим различни видове мед според билките, които са събрани при паша, а самият мед може да бъде нектарен и манов.

Нектарният мед може да бъде само от едно растение (акациев, например) или такъв, който е получен от нектара на няколко растения.

Мановият мед се получава при преработка на маната и се различава по цвят и състав. Той е много по-тъмен и може да кристализира още в клетките на кошера.

Видове пчели

В пчелното семейство има три основни роли – царицата, търтеите, които я оплождат и работничките. По света има множество различни видове – над двадесет хиляди. За жалост много малка част от тях правят мед. Това не е много известен факт, но ние познаваме най-вече тези, които със своя неуморен труд ни носят хранителното злато, което наричаме мед.

Пчелите в България

За жалост тенденцията е пчелни семейства в България да умират. Темата е проблемна и се дължи най-вече на употребата на пестициди, които унищожават пчелните семейства. Проблемът е голям и е в световен мащаб, но не са много страните, които са взели адекватни

мерки за неговото решаване. В нашата страна интереса към пчеларството не само съществува, но и се увеличава непрекъснато. По нашите земи пчеларството се е развивало добре още от древността, а народът ни е възпял трудолюбивите насекоми и произведения от тях продукт в песни, приказки, поговорки и поверия. Само един чудесен пример е това, че ако човек сънува пчели, които събират мед го чака голямо богатство.

Препоръки за отглеждането на пчелите

Много от начинаещите пчелари нямат финансова възможност да посещават особено **полезните курсове за пчелари**, затова ще споделим 30 златни **правила за отглеждане на пчели**, които със сигурност биха били полезни за всеки пчелар за да не се допускат много грешки.

30 – златни правила:

1. В годината трябва да се направят най-много 5 основни прегледа;
2. Майка най – много на три години;
3. От плодника мед не се взема;
4. Търтовка не се оправя;
5. Не се обединяват две слаби семейства;
6. Пчелите умират не от студ, а от глад;
7. Отводка на минимум 4-5 рамки;
8. Няма нужда от затоплящи материали;
9. Задължителна профилактика за Вароа и Нозематоза;
10. Мрежесто дъно;
11. Подхранване – есен инверт, януари-питка, февруари-питка, март-инверт+витамини, април-сироп+стартовит или витамини;
12. Затопляне през пролетта;
13. Подмяна 1/3 от плодниковите рамки на година;
14. Съхранение на пити, или под плодника, или на комин с опушване всеки месец със сярна димка. Нафталин за нупукистите. Ореховите листа и мравчената киселина не помагат;
15. Осиротелите семейства напролет се обединяват;

16. Мишепредпазителите задължителни от ноември до март;
17. Да има наклон напред на кошерите;
18. Засенчване през лятото с клони, листа, вейки;
19. Завет през зимата;
20. Резервни майки- минимум 1-2 на десет кошера;
21. Минимум два магзина (за Даданблат);
22. Отводка без вода и храна умира;
23. Свещевите майки не са добри;
24. Нова майка се приема от млади пчели;
25. Не рови кошера за майка, наличието на яйца и пило е достатъчно;
26. Търтеите са необходими. Не ги унищожавай безпричинно. Строителни рамки с мярка;
27. Тревата около кошерите трябва да е ниска;
28. Задължителна поилка с вода през лятото;
29. Задължителен минимум запас доброкачествен мед 1 пита на кошер;
30. Стесняването е добро, но не е задължително. Топлят, колкото им трябва.

Пчеларството като занаят е познат от дълбока древност, но е култивиран и развиван с бързи и постоянни темпове през последните над двеста години. За този период много видни специалисти в областта са представили свои методи за отглеждане на пчели. Д-р Илиян Гечев разгледа по-известните от тях в следващите редове. Всеки един от тези методи за отглеждане на пчели има своите плюсове и минуси и намира своите почитатели сред пчеларите по света.

2. Методики за отглеждане на пчели¹

Пчелите са уникални създания за природата, но и за да се развиват и те качествено и устойчиво трябва да бъдат отглеждани с грижа, внимание и разбира се – чрез специална методика. Пчеларството е област, която изглежда традиционна на пръв поглед, но всъщност има доста дълбоки академични корени, в които различни професионалисти са дали своя

¹ Д-р Илиян Гечев, двм – експерт „Болести по пчелите и биологично сертифициране” гр. София, БЪЛГАРИЯ - Автор на следните билкови продукти за пчели: НОЗЕМАТ ХЕРБ, НОЗЕМАТ ХЕРБ ПЛЮС, АСКОМАТ ХЕРБ, ВИРУСОМАТ ХЕРБ, БАКТЕРОМАТ ХЕРБ и ИМУНОСТАРТ ХЕРБ, които се произвеждат от „ЕКСТРАКТФАРМА” ЕООД - София

принос, за да се развива тя на по-високо ниво по отношение на методите за отглеждане на пчели. Най-популярните и основните сред тях са описани по-долу.

Метод на Чайкин

Сред пчеларите, Чайкин е известен като бащата на противороевата техника. По време на своята работа във Ферган, той е отглеждал множество пчелни семейства, които не са влизали в роєви състояния. Тайната на това се състои в техниката на разделяне на кошера. Той се “отцепва” вътрешно на две части с различни размери – една за гнездото и една за магазина. Частта за гнездото е по-малка и е с отворен вход, а по-голямото пространство от кошера остава за магазина. В самото гнездо се “инсталира” пита с царицата майка, като на питата трябва да има яйца или млади личинки. След това по посока на отворения вход се разполагат пити, които са празни, както и рамки с цели листа от восък (при наличие на паша се полагат пити с парчета от восъчни листа). В самия магазин (до решетката) намират място питите, в които има яйца и най-младите личинки, като след това идва ред на тези, които са по-зрели. След това запечатано пило и на финал – питите с меда.

Периодично, на две седмици кошерите трябва да бъдат формирани, като в гнездо трябва да има 7-8 пити и входният отвор да остава свободен. Отворът на магазина се затваря, а пчелите използват отделителната решетка за преминаване. По този начин, когато са в състояние на роене, те ще усвоят бързо гнездото. Близкото им разположение до свободния отвор за вход е предпоставка за въздушно аериране на роя. Това пък активизира царицата-майка.

Метод на Колодзейчик

От различните методи за отглеждане на пчели този е сред по-познатите и популярни. Изисква кошер от типа Дадан Блат с вместимост от двадесет пити. Самият кошер трябва да е разделен на две части, защото в него зимуват две отделни пчелни семейства. Ключът тук е, че те разходват по-малко мед през зимата когато се топят едни с други. Преди да стане време за паша, едно от двете пчелни семейства отделя ройка, която се поставя в по-малък кошер, а майчиното семейство се слива с другото. Тук вече махаме преграждането и поставяме рамка с восъчно листо, като при добро лято е задължително да поставим и магазин. Вече на есенно време отново преграждаме, като в едната половина на кошера е семейството, което го е обитавало, а в другата половина – отроеното през лятото семейство. При нужда то може да бъде с нова царица-майка.

Метод на Старобогатов – Колодзейчик

Тук отново е намесен Колодзейчик. Техниката на тази методика отново включва две пчелни семейства, но този път зимуващи в два отделни кошера – малък и голям. Докато настъпи време за главна паша правим трансфер на пители от малкия към големия кошер. Те трябва да са с открито пило и с пчелите в тях. В по-малкия кошер пчелното семейство става слабо, като след края на пашата трябва да го захраним с мед и открито пило, за да може да има достатъчно сили и запаси, за да презимува отново.

Метод на Левицки

Методиката на Левицки е добре позната и широко практикувана. Тя включва регулярното следене на медените запаси за пчелите и тяхното попълване при нужда, трансфер на пчелни пители от слаби към силни пчелни семейства и като цяло подсигуриране на нужните условия за пчелите за създаване на пители. Редукция на рояването чрез разполагане на гнездото навътре в пчелния кошер и намаляне на снасянето на яйца (води до ръст на медосбора). Отвеждат се изкуствените роеве, правят се отводки, като се заменят старите майки.

Метод на Уелс

Може още да бъде срещнат като английски. Той предполага отглеждането на две пчелни семейства в един кошер, който има и магазин. За периода на зимуване, самият кошер се разделя на две, като пчелите не могат да преминават. Самите гнезда се затоплят от горна и долна страна. През пролетно време липсващите хранителни запаси се възстановяват като се поставят медоносни пители, които са заградени предварително. Пчелните семейства вече набират сили и се засилват. Тогава се поставя решетка над магазина, която ги разделя. Практиката е след това да се добави и втори магазин, за да се даде по-голяма свобода на самите пчели. Ако пашата е добра в дадената година, то може да се добавят и още.

От роевете се получават нуклеуси, от които излизат млади царици-майки. Те се разполагат в открито пило. Пчелните семейства, при които е имало роене подлежат на преглед и се отстраняват маточниците, а за всяка пита, която е станала нуклеус се поставя празна такава.

Метод на Лубе де л’Оста

Не можем да минем и без щипка френско познание. Идеален е ако имаме случаи на по-ниска или оскъдна паша. Използва кошери Дадан-Блат с 10 или 12 рамки. Кошерът бива преграден наполовина в частта на гнездовия корпус с преграда от фазер или метал. Самите входове на кошера се позиционират в противоположните му страни. Полученият корпус се нарича

плодник. Неговият състав са получените две отделения с двата отделни входа. Той трябва да се покрие с решетки за разделяне, на които се монтират пластинки с оставяне на пространство за пчелите от осем милиметра.

Метод на Брюханенко

Първият от методи за отглеждане на пчели, който ще разгледаме и използва кошери Лангстрот – Рут. Ползите са, че няма роене и царицата има условия да снесе максимално много яйца. Методиката на Брюханенко се характеризира с това, че през есента се гледат много силни пчелни семейства. Напролет се поят пчелите, прави се чистене и се възстановят запасите с храна. Също така се прави подмяна на старите пити и се отделят тези, по които няма пчели. На два пъти се поставят по пет броя пити с пило. Вземат се от гнездото във втория медови корпус, който играе и ролята на магазин, а в самото гнездо се слага още един такъв корпус със стари и празни пити.

При наличие на маточници, майката се мести в отделен кошер заедно с четири пчелни пити и става на нуклеус.

Когато приключва сезона се прави подхранване за стимулиране на пилото и за запълване на запасите от храна. Така се увеличава масата от пчели.

Метод на Ващенко

Кошерите на Ващенко имат два входа – основен в предната част и запасен в задната. Роят се поставя до запасния вход с празни пити и восъчни листа, а гнездото се огражда плътно. Роят трупа количества мед и царицата снася яйца. Същевременно майчиното семейство отглежда младата царица. Когато тя е оплодена, старата е унищожена и двете семейства биват обединени.

Метод на Буткевич

Буткевич оформя кошер от два-три роя. Майките се хващат, като се пропуска роя през сандък, като за дъно се поставя разпределителна решетка. За снасяне на майката се поставят пет пити. Когато настъпи край на пашата майката се отнема, а пчелите се комбинират към някое от зимуващите пчелни семейства.

Метод на Цесельский

След като започне пашата се изчаква шест седмици и започва захранване на пчелните семейства в рамките на 14-20 дни. Десет дни преди започване на пашата се отнемат майките от пчелните семейства. В другите семейства майките биват оградени на три пити с решетка,

която опира в средата на входа, а слабите семейства се обединяват заедно, а от най-добрите семейства се прави роене.

Метод на Белеш

Известен с това, че в средата на лятото се оформя нуклеус от царицата майка. Той се състои от нея, две пити с мед, една с незапечатано пило, една празна пита и известно количество пчели. След около седмица и половина се премахват излишните свищевни маточници се добавят една или две пити. Ако основните пчелни семейства не са отгледали млади майки, то се връщат старите, а останалите нуклеуси се комбинират в семейства.

Метод на Метц

Кошер за двадесет до тридесет пити се разделя на три, като всяка има входен прилетен отвор, като питите, които имат незапечатано пило, мед, както и празните се разпределят равномерно.

Различни методи според типа кошер

Освен гореизброените, има различни методи за отглеждане на пчели според типа кошер.

Многокорпусно отглеждане на пчели

Използва за кошери от типа Лангстрот-Рут. Те са за класическа система на работа с многокорпусни пчелни кошери, при която нормалните пчелни семейства се зазимяват в два корпуса. Ако семейството в долния корпус е слабо той се опразва и се обединява с другия. При благоприятни условия в топло време семейството може да бъде отделено в нов корпус, за да не се забавя неговото развитие. Предполага увеличаване и размяна на корпусите, за по-ефективно развитие на пчелното семейство при паша, яйцеснасяне и други процеси за развитие на пчелните семейства.

Двукорпусно отглеждане на пчели

Нарича се още двуплодниково. Прави се в кошери от типа Дадан-Блат. Те имат 10 или 12 рамки, като обемът им се увеличава с още един плодник по време на развитие на пчелното семейство. Подходящ за регионите с по-къса паша като ливадни, липа и планинска паша. Майката може да снася повече яйца, следователно да има повече пчели работнички и самото пчелно семейство е по-продуктивно. Този тип кошери имат образуват запечатани пити с нектарен мед прашец. Това осигурява нужните запаси за успешно презимуване и развитие на пчелните семейства по време на пролетта.

Други методи за отглеждане на пчели

В пчеларството са разработени и методи за предотвратяване на роенето на пчелите и за поддържане на семействата в работно, нероево състояние. Главното е, че пчеларят насочва енергията на летящите пчели към полезна работа. Ако кошерът е окоплектован и няма нужда от нови семейства, цялата енергия на тези пчели трябва да бъде насочена към максимално увеличаване на медосбора.

В някои местности се събират много летящи пчели дълго преди да настъпи медосбора. Продължително време те не могат да бъдат ангажирани със събиране на нектар и строеж на пити. Поради продължителното бездействие силните семейства в повечето случаи минават в роево състояние, въпреки общите предпазни мерки.

Тъй като пчеларят не може пряко да включи резервните летящи пчели в продуктивна работа, той е длъжен по косвен път да използва енергията им за увеличаване на медосбора. С тази цел се създават временни отводки, в които бездействащите пчели нарастват трикратно. По този начин едновременно се увеличава количеството на пчелите и се предотвратява роенето.

Как се отглеждат пчели в населено място

По-често пчели се отглеждат в дворове, вили и градини. Или на безлюдни участъци в полето или планината. Но немалко пчелари държат кошерите си в населени места. Впрочем кошер може да се сложи и на балкона.

В крайна сметка по-важното за кошера не е населеността, а това да бъде на сухо, безветрено място, по-далече от шосе и от промишлени комплекси.

Проблемът в населените места по-скоро е обратен. Съседите, на които се налага да съжителстват с жужащите насекоми, може и да не са съгласни с плановете на пчеларя. Ако бъдат ужилени, те могат да подадат жалба и да създадат неприятности. А в периода на медосбора ужилването е доста вероятно.

Ето защо в някои общини ограничават допустимия брой кошери в двора.

Отглеждане на пчелни майки и създаване на рояк

През юни пчеларят трябва да отгледа необходимия му брой пчелни майки за смяна на старите и негодни в пчелина и ако не е успял през май – за образуване на новите семейства /рояците/ и за запасни майки.

При производството на майки, пчеларят трябва да спазва няколко условия, независимо кой от посочените методи ще използва в пчелина си: *Да подбере най-продуктивното семейство за отглеждане на майките. Да го развие до много силно семейство/ако се налага, дава пило от други кошери/.*

Производството на майките да стане през първата половина на сезона, докато става естественото рояване в района. Пчелни майки може да се получават по няколко начина, но за пчеларите по-достъпни са начините без пренасяне на личинките, а именно: от самосмяна, от роеви маточници, от осиротяло семейство отглеждач. При получаването на майки чрез самосмяна се прави така: семейството с физиологически изтощена майка, навлязла вече в третата стопанска година, се подпомага отрано да се развие добре.

При нужда могат да му се дадат пители със запечатано пило от други семейства, за да стане силно, с много млади пчели. С малки ножички се прерязва широката част на двата чифта криле на майката. Такава майка за около месец ризвива висока яйценосна дейност. Пчелите усещат нейното изтощаване и осакатяване, изграждат основи на маточници, в един или няколко, от които тя снася яйца.

Обикновено се захранват от 1 до 3 маточника- в редки случаи и до 5, но на два етапа. Когато маточниците се запечатат, се отбелязва в бележник и пчеларят определя кога ще бъдат зрели, за да ги отреже от питата и да ги придаде в оплодни отделиния, отводки или семейства за използване. Целесъобразно е маточниците да се изваждат на шестия ден от запечатването и. Тогава са минали 14 денонощия от снасянето на яйцето, какавидирането е преминало, майката вече напълно оформена в маточника и хитинената ѝ обвивка е започнала да потъмнява.

Маточникът се отрязва с част от питата, за да може да се закрепят добре при придаването му. През парчето пита се промушва тънка заострена клечица, с която се забива в направеното чрез смачкване на килийките на питата легло до пилото в питата. Като се вземе първата партида маточници, майката снася отново яйца в основи на маточници, личинките се изхранват отново и маточниците се запечатват, отрязват се и се предават. Използва се и трета партида маточници, след което един маточник се оставя за излюпване на млада майка за смяна на старата. Старата скоро загива от изтощаване.

Предизвикването на самосмяна дава най-добри резултати, когато започне през втората половина на април – по време на пълния цъфтеж на ябълките. Тогава има достатъчно време да се използват няколко партиди маточници и самосмяната по-рядко прераста в роево

състояние, каквото се случва, ако отрязването на крилете стане през втората половина на май или юни. При този начин пчеларят може да получи сравнително малко майки от едно семейство – средно не повече от 5, затова, ако са му нужни повече, трябва да се използва няколко семейства със стари майки. При получаване на майки чрез изкуствено предизвикване на роево състояние в избраното семейство се постъпва по следния начин: Набелязаното високопродуктивно семейство се активизира към развитие от ранна пролет, а при нужда се подсилва последователно и с няколко пити запечатано пило от другите семейства.

В желаното време, което трябва да съвпада с естественото рояване за района, това семейство трябва да се доведе до биологичното състояние, предизвикващо изпадането на семействата в роево състояние. Когато майката снесе яйцата в маточници, пчеларят трябва да пререже крилете ѝ. Това предотвратява излитането на първия рояк с нея – често при запечатването на първата серия маточници роякът излита с майката. Пчеларят не трябва да чака получаването на роеви маточници от случайно изпаднали в роево състояние семейства. Самият той трябва да го предизвика в подбрано най-добро семейство в пчелина.

Тъй като при изпадането в роево състояние майката снася яйца в много маточници, и то на серии /в продължение на седмица и дори десет дни/, пчеларят трябва да използва първите две серии маточници. От тях излизат отлично охранени майки с голяма възможност за висока яйценосна дейност. При излюпването на майките на дъното на маточника винаги има останала неизконсумирана храна колкото царевично зърно. В следващите серии и особено в последната личинките се хранят по-слабо и от тях се получават по-посредствени майки – в маточника при излюпването им не остава от храната на личинките. Изрязването и предаването на маточниците стават както при дамосмяната – с част от питата, на която са заложили и изградени. Не трябва да се оставят маточници за излюпване в самото семейство, защото от него излитат рояк с млади майки, въпреки че старата си е в кошера /по-чести са случаите, когато първият рояк излиза със старата майка, но той се хваща за кошера или около него, тъй като майката е с отрязани криле и не може да лети/. Понякога, когато са се излюпили млади майки, роякът излиза със старата и с млади майки и по-голямата част от пчелите се присъединяват към младите, които се хващат за клонка, а старата-за кошера или стъбло на трева около него.

В районите където се използва акациева паша, предизвикването на роево състояние в подбрано семейство се постига, ако се приложи следната технология: До настъпването на пашата семейството е развито до силно. За акациевата паша му се поставя един магазин и

като го напълни, магазиниът се премества на друг кошер или се центрифугира, без да се върне. Към края на акациевата паша семейството вече е в роево състояние, след като е събрало магазин стоков мед. Получаването на майки при осиротяване на подбрано семейство е най-предпочитано от любителите пчелари, но ако не се спазят някои изисквания, се получават и най-некачествени майки. И тук трябва да се спазят посочените общи изисквания- да се подбере най-продуктивно, добре развито /силно/ семейството и да се извърши по време, съвпадащо с рояването в района.

Отнема се майката на семейството и с нея се прави отводка на една пита с мед и малко запечатено пило. Осиротелият кошер се подхранва със сироп /по-добре е да му се дават пити с разпечатан мед/- по една хранилка /600-700г/ в продължение на 6-7 дни, докато запечати всички захранени маточници. Четири пълни денонощия след осиротяването трябва да се унищожат всички запечатени маточници, а да се оставят само откритите /незапечатените/. Тези открити маточници се използват след запечатването и изрязването им. Това унищожаване се извършва, за да се премахнат маточниците, които се изградени на по-възрастни личинки, хранени повече от едно денонощие за пчели работнички и захранени след осиротяването на майки. От такива маточници се получават некачествени /свищевни/ майки, докато от по-късно захранените личинки /на едnodневна възраст и веднага след излюпването им от яйцата/ зависи от това, че са били в работнически килийки, се получават добри майки, понеже пчелите ги захранват обилно с млечице. Изрязването на маточниците за използване и тук става както при самосмянната и рояците – с част от питата.

За образуване на рояци и получаване на запасни майки е желателно майките да се отглеждат през май, а за смяна на старите и негодни майки – през юни, за да бъдат в състояние през втората половина на юли и август да снасят активно в семействата и да се получат повече млади пчели за зазимяването.

Използването на маточниците е важна задача на пчеларя. Независимо от това, как са получени, те може да се използва по следния начин:

- Придаване на маточниците в оплодни отделения /нуклеуси/, където да се излюпят майките, да удреят полово, да се оплодят и пронесат, след което да се използва за придаване.
- Създаване на рояци и отводки за запасни майки направо с маточниците.
- Придаване на маточниците в семействата, чиито майки са за смяна.

Всеки един от горните начини трябва да се подготви добре, за да се приеме маточникът от пчелите и да се излюпи майката. При използването на оплодни отделения отделенията се заселват с пити и млади пчели след обяд при затворени входи и се поставят на прохладно място до залез слънце. Привечер се разнасят на определените места, отварят се входовете и след като пчелите се поуспокоят, се предава по един зрял маточник, като се прикрепва на една от питите с пило /до пилото или над него/. Ако маточникът се заселва на пити без пило, той се прикравва на средната пита и пчелите се изтърсват направо в отделението. Те приемат маточника венага.

Рояците и отводките се създават по различни начини. За сборните се подбират по две пити от два-три кошера, като една е със запечатано пило, а другата – с мед и прашец. Питите се взимат заедно с пчелите на тях /внимава се да не попадне на тях майката/. Пчелите от всяка пита се изтърсват в новия кошер, питите се подреждат до една от стените му и се ограничават с преградна дъска. Допълнително се изтърсват пчелите от 2-3 пити с открито пило, без питите да се поставят в рояка /вършат се в семействата, откъдето са взети/. Като минат 3-4 часа, на една от питите с пило се прикрепва маточникът. Изтърсканите пчели уеднаквяват миризмата си с другите пчели /чрез аромата на насоновата жлеза/ и не се бият, скоро почувстват осиротяването и приемат маточника /не залагат свой/.

Когато маточниците ще се използват за смяна на майки в семействата, трябва да се извърши предварителна подготовка. Подрязват се крилете на всички майки, които ще се подменят, 5-6 дни преди раздаването на маточниците. Маточникът се поставя в магазина на кошера в последното междурамие – между последната и предпоследната пита, но на обратната страна на входа /към задната стена/. Пчелите обикновено го приемат. За това допринася осакатяването на майката – отрязване на крилете ѝ. Младата майка се излюпва, опложда се и двете дори снасят заедно известно време като при самосмяна. Ако обаче майката в семейството е млада, независимо от рязането на крилете ѝ пчелите изяждат маточника преди излюпването му или убиват излюпената от него млада майка. При повторно унищожаване на маточника или майката това означава, че наличната в семейството майка не е за смяна.

Грижи за пчелите през май

През месец май развитието на пчелните семейства е активно, консумацията на храна е голяма.

През месец май развитието на пчелните семейства е активно, а консумацията на храна е голяма. Ето защо след прецъфтяването на репкото и овощните градини, ако в района няма

поддържаща паша и запасите от мед в гнездата са налели, пчелите трябва да бъдат подхранвани със захарен сироп. Най-често от глад пострадват силните семейства, в които се изхранват голямо количество пило и многоизлюпващи се пчели.

При застрашено от гладна смърт семейство пчелите изхвърлят най напред търтеевите какавиди-оформени като търтей - бели обвивки без вътрешно съдържание, изнесени пред входа на кошера или прилетната дъска. Пчелите са изсмукали хранителните сокове от какавидата в момента, когато става разлагането /хистолизата/ на органите на личинката и оформянето на органите на възрастния търтей.

Тогава цялото съдържание на какавидата е като мляко. Ако в един – два дни семейството, което изхвърля търтеевите какавиди, не се подхрани, пчелите изсмукуват соковете и от какавидите на работническото пило-изхвърлят бели какавиди и на пчелите. Намерят ли се изхвърлени какавиди, особено на пчели работнички, това означава, че в гнездото са привършени напълно запасите от мед и след един два дни, ако не се подобри времето и пчелите не донесат нектар, семейството умира от глад. Затова пчеларят трябва да осигурява храна на гнездото до самото настъпване на пашата /неприкосновен запас от 4-6 кг мед/.

През месец май, подпомагани за активно пролетно развитие, често изпадат в роево състояние. Това е състоянието, в което семейството се готви за размножаване – от едно семейство да се образуват още едно или няколко семейства. Често размножаването на пчелните семейства се смесва с развитието им, което означава увеличаване количеството на пчелите семейства и което пчелярят трябва да подпомага докато роене не трябва да допуска.

В пчелно семейство, изпаднало в роево състояние се прекратява активната работа на почти всички възрастови групи пчели, а постепенно намалява и спира снасянето на яйца от майката. Обемът и масата на майката се намаляват, което ѝ позволява да излети с излезлия рояк-първака. Пчелите бездействат, летежът им се ограничава, восъкоотделянето спира, те висят на големи гроздове по стената или прилетната дъска на кошера, без да е горещо времето и без да има масово вентилиране на входа /това ясно личи в сравнение с другите семейства

в

пчелина/.

Това инстинктивно състояние на пчелите има дълбок биологичен смисъл. Пчелите запазват потенциалните си жизнени функции за изграждане на жилището, в което ще се засели роякът /новото семейство/. И действително роякът, излетял от това семейство, само за едно денонощие е в състояние да изгради няколко плодникови пити, а майката скоро да

започне снасянето на яйца – състояние коренно противоположно на състоянието да излизането на рояка.

От стопанска гледна точка естественото рояване на пчелните семейства е неизгодно-през периода от залагането на роевите маточници до излитане на първия рояк, а често на втори и трети пчелите слабо принасят нектар и прашец, както е в нормалните семейства, нито пък отглеждат пило. В резултат на това семейството не само че не дава стокова продукция мед през първата паша, но силно отслабва и не може да използва и по-късните паши. Често младата майка, останала в това семейство, се загубва при оплождането и то става търтовка и се ликвидира. За това основната задача на пчеларя е не само да подпомага развитието на пчелните семейства, но и да ги предпазва от изпадане в роево състояние, за да получава стокова продукция от тях.

- **Основните причина за изпадане на семействата в роево състояние са:**
Продължителното ограничаване на яйцеснасянето на майката в гнездото-всички килийки по питите са заети с пило, мед и прашец и тя няма къде да снася.
- Слаба поддържаща паша, която задоволява денонощната консумация, но запаси почти не се правят, а количеството на цветния прашец, донесан от пчелите, е голямо.
- Голямо количество млади пчели неангажирани в работа, всекидневно се увеличава от излюпващите нови пчели.

Съчетаят ли се горните три фактора през периода до главната ранна паша или непосредствено след нея, семействата изпадат в роево състояние. *Задача на пчеларя е да предотврати изпадането на семействата в роево състояние, а не да води борба с него след появата му.*

Основни принципи, свързани с подхранването на пчелите

Използването на борови иглички при храненето повишава яйцеснасянето, стимулира растежа и развитието на семейството, повишава устойчивостта към инфекциозните заболявания аскофероза и гнилец

При подхранването на пчелите трябва да се следват няколко основни принципа:

1. Винаги трябва да се помни, че само естествената пчелна храна е истинска.
2. Никакви изкуствени храни не могат да заместят естествената храна на пчелите - меда и прашеца.

3. При подходящо за летеж време и цъфтяща медоносна растителност подхранването не активизира.
4. Хранените със захарен сироп през пролетта пчели закъсняват в развитието си.
5. За приготвяне на кърмова маса на пролет не трябва да се използва захар на пясък, а пудра.
6. Даването на големи порции сироп, без да се проверява има ли винаги свободни площи за осеменяване, фактически ограничава развитието на семейството.
7. Медът в кошера през целия период от развитието на семейството трябва да бъде около 10 кг., а прашецът на две три пъти.
8. Най-добрият заместител на цветния прашец е млякото на прах -
 - 1-2 лъжици на литър сироп.
 - Полезна е и на 1 л. сироп 1 към 1 - 50 гр. мая, предварително възварена, за да се убият дрождите.
9. Литър вода с килограм захар дава 1,6 литра сироп.
10. Използването на борови иглички при храненето повишава яйцеснасянето, стимулира растежа и развитието на семейството, повишава устойчивостта към инфекциозните заболявания аскофероза и гнилец. Една част ситно нарязани иглички на бор се смесват с 4 части вода при температура 80-90 градуса. Най-добре е да се приготви в термус. Престоява 10-12 часа. 20-25% от водата се заменя с настойката, тоест в 1 литър сироп трябва да се съдържа 200-250 милилитра настойка.
11. Още през февруари поставяне на дъната на кошерите дребно смяна смес от слънчоглед, царевица и ечемик.
12. Да се подхранва с навлажнена захар в дървени хранилки вместо със сироп. Още по-добре с инвертирана захар, примесена с прашец с прибавяне на боров екстракт. Добър ефект има, ако се прибавя:
 - чай от мащерка;
 - пелин;
 - бял равнец;
 - калоферче.

Билките се запарват с вряла вода и се държат 15 мин. в захлупен съд, след това се прецеждат.

13. След акацията - подхранване с рядък сироп за стимулиране на яйценолната дейност на майката, защото по това време в продължение на 15 дни няма приток на нектар.
14. Не трябва да се забравя, че при ежедневното подхранване на пчелите със захар и други заместители на меда и прашеца, се отслабва връзката на пчелите с медоносната растителност, понижава се способността им бързо да намират цъфтящите растения, организмът им се изтощава и се предразполагат към заболявания. Добре хранените с мед пчели са винаги по-дейни, събират повече мед и отделят много повече восък. При запасяване с центрофугиран мед, той трябва да се разрежи с 10-15% вода.
15. Сокът от кромид лук, прибавен към храната подобрява храносмилането на пчелите.

3. Екологично пчеларство - отглеждане на пчели без използване на лекарства

За чисти пчелни продукти говорим, когато се спазват изискванията за екологична продукция по линия на трите направления: околна среда, селскостопанска дейност и работа на пчелина

За чисти пчелни продукти говорим, когато се спазват изискванията за екологична продукция по линия на трите направления: **околна среда, селскостопанска дейност и работа на пчелина**. Има се предвид не само недопускане на примеси и преработена захар в меда, но и екологична среда и пълно изключване от употреба на антибиотици, сулфонамиди и други химиотерапевтични средства за профилактика и лечение на пчелните семейства.

Продължителната, повсеместна и безконтролна употреба на антибиотици в животновъдството и хуманната медицина е причина за появата на тревожни промени в организма на хората, а именно алергизиране, засилване на плесенните болести, създаване на устойчиви за лечение микроорганизми, намалено изграждане на имунитет.

Гнилцовите заболявания по пчелите са известни още от времето на Аристотел, когато не са били известни антибиотиците и въпреки това пчелите оцеляват.

Всяка година в света се използват непресметнати количества химически отровни вещества срещу болестите по растенията. Заводи изхвърлят тонове отрови. Моторните превозни средства замърсяват околната среда с вредни вещества, в това число и с тежки метали. Всички тези отрови попадат в земята, водата и растенията, а оттам в човешкия организъм, където предизвикват тежки увреждания и заболявания.

Тревожни вреди нанасят в пчеларството пестицидите. В пчелните продукти попадат и синтетични химически вещества, които се използват срещу болестите в пчеларството.

В рамките, използвани от пчелите за отглеждане на пило в продължение на три години е открито девет пъти повече радио активен цезий в сравнение с тези пити, в които не се е извъждало пило. В Европа има страни, които не изваждат мед от пити, в които са се излюпвали пчели. Нещо повече - има страни, в които всяка година се подменят плодниковите пити с нови восъчни основи, за да се избягват отровите, които се съдържат в питите, служили за отглеждане на пило.

Оловното присъствие в прашеца на отдалечения пчелин е 52 пъти по-малко, отколкото на пчелина, който е в близост до магистрала.

За получаване на екологично чисти пчелни продукти е необходимо да се спазват следните изисквания:

1. В радиус от три километра от пчелина не трябва да има населено място, а естествена растителна покривка, която да осигурява необходимия нектар и полен.
2. Забранява се кошерите да бъдат в близост до земеделски обработваеми площи, които се пръскат с химикали.
3. До пчелина в близост не бива да има замърсители на околната среда - магистрали, индустриални зони, сметища.
4. Кошерите трябва да бъдат изработени от дърво и намазани отвън с натурални бои. В никакъв случай да не се използват бои на синтетична основа.
5. Забранява се употребата на пластмаси. Питите да са изградени изцяло от восък, който е от същия пчелин.
6. Подвижно пчеларство се практикува при условие, че предварително се посочат одобрените места за местене на кошерите.
7. Задължително се води дневник на пчелина. В него се записват: мястото на пчелина, местата за подвижно пчеларство, зимното хранене, центрофугирания мед, полученият восък, защитните грижи и лечението, закупуването на пчели, прилаганите лечебни средства.
8. Позволените за хигиена и дезинфекция средства са: вода, пара, сапун, гасена вар, сода каустик, сода, натурални треви, масла, лимонена и оцетна киселина, алкохол, карбонат.

9. Грижите за пчелните семейства трябва да включват: редовна подмяна на майките, използването на чист инвентар, унищожаването на всякакви източници на зараза като боклук или замърсена вода, в кошерите винаги да има достатъчно мед, прашец, прополис.
10. Горивните материали за пушалката да са само от естествен произход.
11. Забранява се подхранването със захарни сиропи и подсладители по време на медосбор.
12. Забранява се използването на антибиотици и лекарства на базата на химикали за предпазване от болести.
13. Спазва се специфична хигиена при вадене на мед, хигиена на съоръженията за центрофугиране и разфасовка на меда.

За сертифициране на биологичен пчелин са необходими за боядисване на кошерите екологични бои, каквато е например боята с марка "Сократес".
За отглеждане на пчели без лекарства е наложително спазването на следните изисквания:

1. **Предпазване от кражби.** Недопускане на тихи и явни кражби. Проверяване летателната активност на пчелите след приключване на летежа, за да се открият рано крадящите семейства.
2. **Внимателно подхранване.** Сваляне на магазините преди сезона на кражбите. Подсушаване на центрофугирани пити само в определени семейства, които винаги са под наблюдение.
3. **Редовни профилактични прегледи.** Да се извършват през две седмици. Особено внимание на пилото преди слагане на магазините и по време на зазимяването, както и след периоди с недостатъчен приток на нектар.
4. **Диагностика чрез търтеевото пило.** Редовно разпечатване на търтеevo пило, както за евентуално установяване на американски гнилец, така и заради опаразитяване.
5. **Ликвидиране на последното пчелно пило.** Разпечатване на изостаналото пило преди зазимяването. Така се откриват късните инфекции от гнилец.
6. **Недопускане на вторични инфекции.** Изгаряне на заразени пити, та и дори да има сред пилото здрави ларви, ограничаване на движението на пити между кошерите, използване на индивидуални инструменти.

7. Честа подмяна на плодниковите пити.
8. Честа смяна на майките.
9. **Забрана на лекарства, стимулатори, недопускане на стресови ситуации в пчелина.** Ограничаване на дима. Ликвидиране на посредствените семейства. Недопускане на болестни състояния. С оглед на стремежа за отглеждане на пчелите в пчелина без лекарства се извършват ежегодно и следните оздравителни дейности. Всяка есен и пролет пред кошерното пространство се напръсква с 2% бордолезов разтвор. Ежегодно двукратно дъната на кошерите се дезинфекцират с горещ въздух - 500 градуса. Редовно водене на ветеринарен дневник на пчелина, всеки нов корпус или магазинна наставка.

II. Видове пчелни продукти

1. Медът – основен продукт от пчеларството

Най-старият известен подсладител на планетата е медът. И най-полезният. Ползва се за лек, за храна. Общият обем на експорта на водещите страни-производителки е над 2.4 млрд. \$, и то по данни отпреди десетилетие.

Медът е добре известен с неговите антибактериални, противогъбични и антиоксидантни свойства. Той е комбинация от витамини, минерали, ензими и антиоксиданти, които укрепват имунната система.

Този сладък еликсир, неслучайно е наричан “течно злато”, тъй като той е изключително ценен за нашето здраве и може да допринесе нашето здравословно състояние, като намира приложения при лечение на различни болестни състояния.

Полезното действие на меда е добре разпространено, изследвано и описано в много научни разработки. Поради тази причина, в тази статия ще разгледаме основните свойства и характеристики на различни видове мед.

Медът най-общо е съставен от три вида: смесен, цветен и безцветен. Цветният мед се класифицира по състав: монофлорен и полифлорен.

Монофлорният цветен мед се преработва от пчели, които консумират нектара на цветята на един растителен сорт (бяла акация, слънчоглед, липа, лавандула). Абсолютно монофлорни сортове мед рядко се срещат. Полифлорният пък е съставен от нектар, събиран от различни растения.

Сортовете се различават по вкус, аромат, състав, цвят. Но най-важното е, че всеки вид мед има определени лечебни и полезни свойства. Лекият мед е по-лесно смилаем, поради което е по-подходящ за хранене и лечение на деца. Тъмните сортове, от друга страна, имат високи лечебни качества, които имат силен ефект поради голямото количество минерални соли. Тези сортове са подходящи за лечение на много хронични заболявания.

1.1. Видове пчелен мед:

• Полски мед

Този вид мед се произвежда от нектар от ливадни растения, във връзка с което се класифицира като полифлорен. Медът има аромат на ливадни билки и приятен вкус.

Лечебни свойства:

- Успокоява нервната система.
- Помага при нарушено храносмилане, причинено от нервна свръх-стимулация.
- Ефективен при главоболие, сърцебиене, безсъние.

• Слънчогледов

мед

Притежава светъл цвят, лек аромат и кристализира сравнително бързо. Помага при безсъние, стомашно-чревни проблеми и кашлица.

Лечебни свойства

- Превъзхожда други сортове мед с количествата си на витамин А.
- Бактерицидните му свойства са изразени.

- Помага при първата и втората степен на изгаряния, има лечебни свойства при заздравяването на различни видове рани.

• *Акациев мед*

По-светъл на цвят и изглежда почти прозрачен. Има аромат на цвете и сладък, деликатен вкус. Остава течен по-дълго време и кристализира много по-бавно. Помага при безсъние, безпокойство, грип и други възпалителни процеси.

Лечебни свойства:

- Тонизиращо действие, повишава резистентността на организма, намалява страничните ефекти от лекарствената терапия.
- Има успокояващ ефект и помага при безсъние. Акациевият мед е безвредно хапче за сън.
- Регулира функцията на червата, елиминира запек, спазми на червата и е антисептик при диария.
- Полезен е при заболявания на пикочно-половата система.

• *Манов мед*

Много тъмен, наситен цвят и силен аромат и вкус. Укрепва имунната система и има силен антибактериален ефект. Труден за добив и много рядък вид.

• *Мед от магарешки бодил*

Много светъл, почти бял цвят. След кристализация придобива кремообразно състояние. Помага при аритмия, високо кръвно налягане и има силно антисептично действие.

• *Букет от билки (билков мед)*

Съдържа различни билки и цветя и има кехлибарен цвят и силен аромат. Помага на нервната система и стомашно-чревния тракт. Съдържа множество витамини и минерали.

• *Мед от манука*

Цветът е по-тъмен, наситено жълт или оранжев, като след кристализация е възможно леко да изсветлее. Вкусът е деликатен, сладък и без горчивина. Известно е, че медът от Манука има по-силно антибактериално действие и по нищо не отстъпва на антибиотиците.

• *Лавандулов мед*

Притежава златист, наситен цвят и е сладък на вкус и аромат. Помага при мигрена, главоболие и хормонален дисбаланс. Сравнително рядък вид мед.

Лечебни свойства

- Облекчава главоболие, симптоми на безсъние, нервно напрежение.
- Осигурява аналгетично, антисептично, седативно действие.
- Лекува кожни заболявания, предотвратява проникването на бактерии в организма.
- Регулира функциите на органите.
- Използва се за аменорея, хормонални нарушения, възстановява менструалния цикъл.

• *Липов мед*

Има светъл, почти прозрачен цвят и лек горчив привкус със силен аромат. Помага на нервната система, черния дроб и притежава антисептични качества.

Лечебни свойства

- Има отличен ефект върху лечението на изгаряния и гнойни рани.
- Има бактерицидни свойства.
- Използва се за лечение на ларингит, трахеит, бронхит, астма.
- Помага при отслабен сърдечен мускул.
- Помага при лекуване на гинекологични нарушения, бъбречни заболявания, бъбречна недостатъчност.
- Ефективно помага при лечения на черния дроб.

• *Мед от сладка детелина*

Цветът е светъл кехлибарен или бял. Отличава се с много тънък, напомнящ мирис на ванилия, аромат. Нектарът се събира от ярко жълти цветя от детелина.

Лечебни свойства

- Успешно се лекуват женски и мъжки възпалителни заболявания, функционални нарушения на половите органи, сексуални неразположения.
- Помага за навяхвания и сухожилия.

- Има терапевтичен ефект при възпаление на дихателните пътища.
- Воден разтвор от този мед ще облекчи неспокойния сън.

• *Мед от люцерна*

Различни нюанси – от кехлибарен до безцветен. Бързо кристализира до консистенцията на гъста сметана. Има специфичен вкус и приятен аромат. Пчелите събират мед от люцерновите цветове.

Лечебни свойства

- Помага за почистване на дебелото черво от токсини, има противовъзпалителен ефект.
- Помага при заболявания на дихателната система, бронхиалните и астматични състояния.
- Ефективен при заболявания на артериите, повечето сърдечни заболявания.
- Полезен при менопауза.
- Увеличава имунитета на тялото.

• *Малинов мед*

Светъл на цвят, има приятен аромат, вкусът е много деликатен. Пчелите събират малинов мед от градинските и горските малини.

Лечебни свойства

- Полезен е при анемия, атеросклероза, бъбречно заболяване, хипертония.
- Фитонцидите на малиновия мед са разрушителни за стафилококите, бактериите и вирусите.
- Има антипиретичен ефект.

Медицината и особено традиционната медицина активно използват фармакологични и биологични особености на меда. Въпреки това, медът като лекарство и витаминен продукт се препоръчва за хора от всички възрасти. Така че яжте за да бъдете здрави!

• *Майски мед*

Зрелият майски еликсир има много приятен аромат на мента и восък. Това е визитната картичка на този сорт. Няма стипчивост и горчивина, само много силна сладост, деликатен

аромат и отличен вкус. Нектарът от този мед се събира рано пролетта, от където идва и името му.

Лечебни свойства

- Ако похапвате от този полезен еликсир на масата, определено ще забравите за заболявания и настинки.
- Високото съдържание на минерали прави този сорт отличен защитник на имунитета.
- Той е полезен при анемия, недостиг на желязо в тялото, диабет, проблеми с кожата и косата.

В заключение ще кажем, че всички медове и пчелни продукти съдържат полезни вещества и притежават лечебни свойства. Нека си припомним, че пчелният мед съдържа над 30 микроелементи и минерални вещества, витамини, фолиева киселина, провитамин А, белтъци и аминокиселини: 17 сред тях, 8 незаменими.

1.2. Важни нормативни документи

Нова наредба за пчелния мед влиза в сила от 27 януари 2023 г. и регламентира изискванията към пчелния мед, тя е публикувана в “Държавен вестник” и тя определя девет вида пчелен мед според произхода и производството. Същевременно се отменя действащата Наредба за изискванията към пчелния мед, предназначен за консумация от човека, приета с Постановление № 196 на Министерския съвет от 2002г. (обн., ДВ, бр. 85 от 2002 г.; изм. и доп., бр. 39 от 2015 г.). Новата наредба влиза в сила от 27 януари тази година. Текста на наредбата гласи:

Наредба за изискванията към пчелния мед, предназначен за консумация от човека.

НАРЕДБА за изискванията към пчелния мед, предназначен за консумация от човека

Чл. 1. С наредбата се определят изискванията към наименованията, състава, характеристиките, етикетирването, вземането на проби и лабораторното изпитване на пчелния мед, предназначен за консумация от човека.

Очаквайте наредбите за директните плащания в края на февруари, останалите – през април!

Чл. 2. (1) **Наименованието „пчелен мед“** се използва за сладък продукт, получен от медоносни пчели (*Apis mellifera*) от нектара на растенията или от секрети на живите части

на растенията, или от екскретите на смучещите насекоми по растенията, които пчелите събират, трансформират чрез комбиниране със специфични вещества от организма си, отлагат, дехидратират, складират и съхраняват в пчелни килийки до съзряване.

(2) В зависимост от произхода на меда се използват следните наименования за отделните видове мед:

1. „цветен или нектарен пчелен мед“ – за пчелен мед, получен от нектар на растения;
2. „манов пчелен мед“ – за продукт, получен главно от екскретите на смучещи насекоми по растенията (Hemiptera) или от секрети на живи части от растенията.

(3) В зависимост от начина на производство и/или представяне на меда се използват следните наименования за отделните видове мед:

1. „пчелен мед във восъчна пита“ – за пчелен мед, събиран от пчелите в килийките на новоизградени пити от пчелен восък без пило и продаван в запечатани цели пити или части от такива пити;
2. „пчелен мед с восъчна пита“ – за продукт, съдържащ едно или повече парчета восъчна пита;
3. „отцеден пчелен мед“ – за продукт, получен след отцеждането на разпечатана восъчна пита;
4. „центрофугиран пчелен мед“ – за продукт, който е получен чрез центрофугиране на разпечатани восъчни пити;
5. „пресован пчелен мед“ – за продукт, получен след пресоване на медени восъчни пити със или без прилагане на умерено нагряване, но не повече от 45° C;
6. „филтриран пчелен мед“ – за продукт, получен чрез отстраняване на чужди органични или неорганични примеси по начин, по който съществено се намалява съдържанието на цветни полени.

(4) Наименованието „индустриален пчелен мед“ се използва за пчелен мед, предназначен за промишлена употреба или като съставна част на други храни, които се подлагат на обработка.

(5) Медът по ал. 4 може да има чужд вкус или мирис, да е започнал да ферментира или да е ферментирал, или да е бил прегрят.

Чл. 3. (1) Наименованията на продуктите по чл. 2, ал. 2 и ал. 3, т. 3 – 5 могат да се заменят с наименованието „пчелен мед“.

(2) Наименованието на продуктите по чл. 2, ал. 2 и ал. 3, т. 1 – 5 може да съдържа информация относно:

1. цветния или растителния произход, ако медът е получен изцяло или предимно от означения източник и притежава органолептични, физико-химични и микроскопски характеристики на съответния източник;

2. регионалния, териториалния или географския произход, ако продуктът произхожда изцяло от посочения район;

3. специфични качества на продуктите.

Чл. 4. **Предлаганият на пазара пчелен мед** се обозначава с наименованията по чл. 2, когато продуктът отговаря на изискванията на наредбата.

Чл. 5. **При етикетирането на пчелен мед** се спазват изискванията на Регламент (ЕС) № 1169/2011 на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2011 г. за предоставянето на информация за храните на потребителите, за изменение на регламенти (ЕО) № 1924/2006 и (ЕО) № 1925/2006 на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 87/250/ЕИО на Комисията, Директива 90/496/ЕИО на Съвета, Директива 1999/10/ЕО на Комисията, Директива 2000/13/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, директиви 2002/67/ЕО и 2008/5/ЕО на Комисията и на Регламент (ЕО) № 608/2004 на Комисията (ОВ, L 304 от 22.11.2011 г.), наричан по-нататък „Регламент (ЕС) № 1169/2011“, и на Наредбата за предоставянето на информация на потребителите за храните, приета с Постановление № 97 на Министерския съвет от 2021 г. (обн., ДВ, бр. 25 от 2021 г.).

Чл. 6. (1) **При етикетирането на индустриален пчелен мед** изразът „предназначен за кулинарни цели“ се отбелязва в непосредствена близост до основното наименование на продукта.

(2) В случаите, когато мед за индустриални цели е използван като съставна част на многокомпонентна храна, наименованието „пчелен мед“ може да бъде използвано в наименованието на храната вместо „индустриален пчелен мед“. В този случай думите „индустриален пчелен мед“ се включват в списъка на съставките.

Чл. 7. (1) **Страната или страните на произход**, където е бил добит медът, се посочват върху етикета.

(2) **Когато медът произхожда от повече от една държава членка или трета страна, или държава членка и трета страна, указанието за страните на произход може да бъде заменено съответно с едно от следните указания:**

1. „смес от мед с произход от ЕС“;
2. „смес от мед с произход извън ЕС“;
3. „смес от мед с произход от ЕС и извън него“.

Чл. 8. Транспортните контейнери и опаковки и придружаващата търговска документация на филтриран или индустриален пчелен мед трябва да съдържат пълното наименование на продукта съгласно чл. 2, ал. 3, т. 6 и ал. 4.

Чл. 9. Пчелният мед, който се пуска на пазара или се влага в продукти, предназначени за **човешка консумация**, трябва да отговаря на изискванията, посочени в приложението.

Чл. 10. (1) Когато пчелният мед се пуска на пазара или се влага в продукти, предназначени за консумация от човека, не се допуска добавянето в меда на хранителни съставки, добавки в храните или добавянето на друго освен пчелен мед.

(2) Пчелният мед не трябва да съдържа несвойствени за състава му органични и неорганични примеси.

(3) Пчелният мед с изключение на индустриалния пчелен мед не трябва да има чужд вкус или мирис, признаци на начална ферментация, изкуствено предизвикани промени в киселинността или да е бил нагриван по начин, който води до разрушаване или значително деактивиране на естествените му ензими.

(4) **Поленът и съставните елементи**, характерни за пчелния мед, с изключение на филтрирания пчелен мед, не трябва да се отстраняват, освен когато това не може да се избегне при пречистване на меда от чужди органични или неорганични примеси.

(5) Поленът в качеството си на естествен съставен елемент, характерен за меда, не се счита за съставка – по смисъла на чл. 2, параграф 2, буква „е“ от Регламент (ЕС) № 1169/2011, на продуктите, посочени в приложението към чл. 9.

Чл. 11. (1) Вземането на проби и лабораторното изпитване на пчелен мед за целите на официалния контрол се извършва съгласно изискванията на Наредба № 7 от 2020 г. за условията и реда за вземане на проби и лабораторно изпитване на храни (ДВ, бр. 89 от 2020 г.).

(2) За извършването на лабораторни изпитвания на пчелния мед се използват методи за анализ, които отговарят на изискванията на чл. 34 на Регламент (ЕС) 2017/625 на Европейския парламент и на Съвета от 15 март 2017 г. относно официалния контрол и другите официални дейности, извършвани с цел да се гарантира прилагането на законодателството в областта на храните и фуражите, правилата относно здравеопазването на животните и хуманното отношение към тях, здравето на растенията и продуктите за растителна защита, за изменение на регламенти (ЕО) № 999/2001, (ЕО) № 396/2005, (ЕО) № 1069/2009, (ЕО) № 1107/2009, (ЕС) № 1151/2012, (ЕС) № 652/2014, (ЕС) 2016/429 и (ЕС) 2016/2031 на Европейския парламент и на Съвета, регламенти (ЕО) № 1/2005 и (ЕО) № 1099/2009 на Съвета и директиви 98/58/ЕО, 1999/74/ЕО, 2007/43/ЕО, 2008/119/ЕО и 2008/120/ЕО на Съвета и за отмяна на регламенти (ЕО) № 854/2004 и (ЕО) № 882/2004 на Европейския парламент и на Съвета, директиви 89/608/ЕИО, 89/662/ЕИО, 90/425/ЕИО, 91/496/ЕИО, 96/23/ЕО, 96/93/ЕО и 97/78/ЕО на Съвета и Решение 92/438/ЕИО на Съвета (ОВ, L 95 от 7 април 2017 г.).

Допълнителна разпоредба

§ 1. С тази наредба се въвеждат изискванията на:

1. Директива 2001/110/ЕО на Съвета от 20 декември 2001 г. относно меда (специално българско издание, глава 13, том 33).
2. Директива 2014/63/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 15 май 2014 г. за изменение на Директива 2001/110/ЕО на Съвета относно меда (ОВ, L 164, 3.06.2014 г.).

Заключителна разпоредба

§ 2. Наредбата се приема на основание чл. 5 от Закона за храните.

Резултати от някои изследвания говорят, че пчелната отрова в близко бъдеще ще представлява един от най-важните пчелни продукти, което предполага и увеличаване на приходите от пчеларството.

2. Прополисът

Освен меда изключително лечебен е и прополисът. Това е вещество в тъмнозелен цвят, почти черен, и представлява смес от смоли, восък и прашец от пъпки и цветове на растенията. Прополисът съдържа витамини, етерични масла, микроелементи и белтъчини.

Известно е, че това вещество се използва от пчелите, за да покриват и „укрепват“ стените на кошера. За лечебни цели се прилага спиртен извлек (най-често 30%) на прополиса, който е известен като клеева тинктура. Това е и сред най-популярните методи, които се ползват при профилактика на простуда и грип. При деца се препоръчва по една капка за всяка годинка.

Прополисът е добре известен пчелен продукт, който се използва от векове за терапия на различни състояния и подсилване на цялостното благосъстояние.

Свидетелство за мощните му свойства е и самото значение на думата „прополис“. Според историческите източници названието произхожда от гръцките „про“ (преди) и „полис“ (град) и се превежда като „защитник на града“. Смята се, че самият Аристотел измислил думата като показател за свойствата на прополиса да предпазва пчелния кошер и пчелите от инфекции, патогени и вредители. През 17^{ти} век веществото било включено в лондонската фармакопея (официален списък с лекарствени продукти). От тогава насам са проведени множество проучвания и клинични изследвания, които доказват неоспоримите му ползи за здравето.

В какво се крие силата на прополиса

Прополисът е комплексен микс от разнообразни растителни вещества, които пчелите събират и обработват, за да създадат лепкавото съединение. В общия случай половината от масата му е смоли, а всичко останало са восъци (около 30%), етерични масла (10%), полен и разнообразни органични съединения в променливо съотношение.

В различните ареали пчелите събират восък от различни растения, което обуславя разнообразния нутритивен профил на всяка партида. В зависимост от възрастта и източниците от които е произведен, прополисът може да бъде всички нюанси от жълто – зелен, през червеникав до тъмно кафяв. Притежава специфичен аромат, а текстурата му се променя в зависимост от температурата. В твърдо състояние е крехък, а когато бъде нагрят омеква и става лепкав. Именно поради тази причина пчелите го използват и като средство за укрепване на кошера и изпълване на пукнатините и дупките по стените.

Някои от характерните вещества, които се съдържат в състава на прополиса са полифеноли, флавоноиди, различни органични киселини, терпени, минерали, аминокиселини, витамини и др. Именно тези фитонутриенти придават на пчелното лепило специфичните му полезни свойства. Благодарение на богатия си състав, той намира широко приложение както в природната, така и в конвенционалната медицина. Освен че влиза в състава на голям брой

фармацевтични продукти, прополисът е важен компонент на различни козметични кремове, мехлеми, унгвенти и хранителни добавки.

Терапевтични свойства

Както в миналото, така и днес прополисът се използвал поради комплексното си и многостранно въздействие върху човешкия организъм и здраве. Днес знаем, че веществото има изразени имуномодулиращи, антибактериални, противовъзпалителни, антиоксидантни и общоукрепващи свойства.

Защита срещу свободни радикали и оксидативен стрес

Различни изследвания документират способността на прополиса да предпазва клетките от окисление, предизвикано от свободни радикали и други реактивни видове. Според клиничните данни, приемът на прополисова тинктура редуцира нивата на оксидативен стрес и може да предпази чернодробните клетки от увреждане. Освен това учените се фокусират върху противораковите свойства на прополиса и способността му да инхибира туморния растеж.

Анти-инфламаторни свойства

Възпалението е естествен защитен отговор на имунните клетки. Неговата цел е да елиминира причината за неразположението и да задейства оздравителния процес. При възпаление, в организма се освобождава голямо количество про-инфламаторни медиатори, които понякога могат да имат негативен ефект върху здравето. Известно е, че локалното приложение и вътрешният прием на прополисови продукти редуцират възпалението и превентира разрастването на възпалителния процес. Този ефект е особено важен при терапията на рани и изгаряния, както и в лечението на стомашни язви.

Терапия на инфекции

Както вече споменахме, прополисът се използва от хилядолетия за лечение на инфекциозни състояния от различен характер, в това число и бактериални инфекции. Веществото е особено популярно в лечението на инфекции на горните дихателни пътища, настинка и грипopodobни инфекции. Използва се и в дерматологията като съставна част на кремове и специализирани лекарства срещу акне, херпес, невродермит и други състояния.

В средновековието едно от най – разпространените приложения на прополиса в Европа е било като средство за превенция и терапия на възпаления и инфекции в устната кухина. Днес

пропелосови извлеци все още се влагат в голяма част от пастите за зъби и водите за уста с цел предотвратяване на развитието на кариес и плака, както и при гингивит и стоматит.

Против Диабет тип II

Анализът на някои клинични тестове показва, че суплементирането с прополис може да окаже благоприятен ефект при Диабет тип II. Според данните, приемът на прополисови добавки в продължение на няколко месеца подобрява антиоксидантните функции на организма при пациенти със захарна болест. Това помага за понижаване на оксидативния стрес и хроничното възпаление, което е характерно за болестта. Учените са на мнение, че благодарение на тези си свойства, прополисът редуцира риска от диабетна невропатия.

За укрепване на имунитета

В народната медицина прополисовата тинктура се използва за подсилване на естествените защитни сили и повишаване на устойчивостта на организма към патогени от незапомнени времена. Вътрешният прием на прополис през есента стимулира имунитета и редуцира риска от настинка и грип. Този ефект се доказва от различни изследвания.

В комбинация с витамин С, прополисът допълнително подпомага имунната функция и подобрява клетъчния отговор към болестотворни организми и агресори от околната среда. Двете вещества имат синергичен ефект и действат общоукрепващо и имуностимулиращо когато се приемат заедно. С Vit Natural е отличен начин да предоставите на организма си здравословна доза прополис и витамин С, в лесна за прием форма, която се усвоява пълноценно от тялото!

3. Цветен прашец

Пчелният прашец, събиран от трудолюбивите пчели, е богат на важни белтъчини, витамини и минерали, необходими за здравето и красотата на човека.

В древността този лечебен природен продукт се е смятал за истински еликсир на младостта и дълголетието. И днес той се използва активно в медицината, козметиката и кулинарията.

Преди да започнете да го приемате, трябва да разберете какво представлява пчелният прашец и какви полезни свойства притежава.

Какво е пчелен прашец?

Пчелният прашец е специален продукт, събиран от медоносните пчели от различни цветни растения. Той е необходим елемент от ежедневната диета на пчелите и затова се събира в доста големи количества.

На външен вид пчелният прашец наподобява миниатюрни зрънца, които имат неправилна форма и са покрити с твърда обвивка. Вкусът на този пчелен продукт е сладък, с леки горчиви нотки.

Цветът, формата и вкусът на зрънцата пчелен прашец зависят от това от какви растения са събрани.

Характеристики и състав на пчелния прашец

Поради лечебните свойства на пчелния прашец, той често се сравнява с продукти като женшен, мумио и каменно масло. По количество полезни биологично активни елементи натуралният пчелен прашец превъзхожда дори толкова популярен продукт като меда.

Основните компоненти на пчелния прашец са:

- аскорбинова киселина, рутин, токофероли, каротеноиди, холекалциферол, ергокалциферол и витамини от група В;
- всички полезни минерали, представени в таблицата на Менделеев;
- незаменими аминокиселини;
- фенолни киселини с флавоноиди;
- фитостероли, фосфолипиди и други видове липиди;
- арахидонови, линолова и линоленова незаменими мастни киселини;
- въглехидрати – глюкоза, фруктоза, захароза, малтоза, както и поли- и монозахариди;
- диетични фибри, пектини, нишесте и пепел.

В зависимост от растението, от което е събран пчелният прашец, той има различни лечебни свойства:

- пчелен прашец, събран от шипка, помага за премахване на камъни в бъбреците;
- боровият пчелен прашец е полезен за мъжете като естествено средство за лечение на простатит и импотентност;

- пчелният прашец, събран от мащерка, ефективно тонизира цялото тяло, подобрява кръвообращението, има общ антисептичен ефект и спира кашлицата;
- пчелният прашец от салвия има диуретични свойства и спомага за нормализиране на работата на стомашно-чревния тракт;
- пчелният прашец, събран от липов цвят, има изразени успокоителни и антистресови свойства, а също така помага за премахване на безсънието;
- натурален пчелен прашец от елда предотвратява инсулти и инфаркти, а също така укрепва стените на кръвоносните съдове;
- пчелният прашец от рапица е високо ценен като диетичен продукт и също така се използва за лечение на трофични язви.

Представяме ви 4 лесни рецепти с цветен прашец препоръчани от френския учен Ален Кайя

В народната медицина цветният прашец се използва като средство с многостранни лечебни свойства. Той представлява мъжките полови клетки на цъфтящите растения. Образува се в основата на разширената част на тичинките (в прашниците). Когато прашецът узрее и стане годен да се опрашва, прашинковите торбички се пукват, той излиза и се пренася от вятъра или от тялото на насекомите от цвят на цвят, където се опрашват женските полови клетки.

Много учени изследват хранителните и лечебните му свойства, а сред най-забележителните са проучванията на френските учени Р. Шовен (1959) и Ален Кайя (1959). Последният препоръчва няколко лесно изпълними в домашни условия рецепти с цветен прашец, които подсилват имунната система на човека:

- **180 грама мед, 50 грама цветен прашец и 800 грама вода.** Медът се разтваря във водата, която трябва да бъде хладка. При непрекъснато бъркане на сместа се прибавя по малко от цветния прашец. Тази смес се поставя за няколко дни при стайна температура (20°) до настъпване на ферментация. Сместа има приятен вкус и аромат и се взема преди ядене в количество от 3/4 водна чаша. Преди всяка употреба да се разбърква добре. Това количество стига за 6 дни, а преждевременно се приготвя ново количество.
- **50 грама мед, 10 грама цветен прашец и 100 грама прясно масло.** Тези съставки се поставят в съд и продължително се разбъркват, докато се получи еднородна маса. Сместа се поставя в тъмен стъклен съд и се пази на хладно място. Взема се 3 пъти

дневно по една кафена лъжичка или се намазва на парче хляб или друго подобно изделие. Добре се приема в детската възраст от боледували.

- **50 грама цветен прашец и 250 грама мед.** Нужно е медът да бъде втечен. Двете съставки се смесват и продължително се разбъркват, докато се получи гъста еднородна маса и се съхранява по същия начин – в тъмно стъкло на стайна температура. Консумирайте след четвъртия ден, като разбърквате добре преди това. До 2-3 пъти дневно, по една супена лъжица, половин час преди хранене.
- **10 грама цветен прашец, 1 грам пчелно млечице, 250 грама мед.** Пчелното млечице и цветният прашец се размесват добре в захаросал мед. Сместа се поставя в добре затварящ се тъмен стъклен съд и се съхранява на хладно място. Взема се по 2-3 пъти на ден, по една чаена лъжичка преди хранене.

Някои хора са алергични към пчелни продукти. Написаното по-горе не е медицински съвет и преди да изпробвате някоя от рецептите Ви препоръчваме да се консултирате с лекар.

4. Восъчна пита

Восъчната пита е позната още като медена пита, медена дъвка др. Пчелите консервират меда в малки восъчни килийки, където е запечатан добре меда. Този десерт е не само вкусен, но и много полезен. Восъкът също така влияе добре на венците, стомаха, щитовидната жлеза.

Пчелите произвеждат восъчните пити в кошерите си, като те са съставени от пчелен восък и се използват за съхраняване на мед, който е в най-чистата си и сурова форма.

Пчелните пити имат много ползи за човешкото здраве. Те са подходящи както за укрепване на имунната система, така и за подобряване на енергийния баланс и набавяне на ценни антиоксиданти, минерали и аминокиселини.

Пчелният восък съдържа дълговерижни мастни киселини и алкохолни съединения, които са полезни за сърдечната система и съдействат за намаляването на нивата на вредния холестерол. От друга страна, тези алкохоли нормализират функцията на черния дроб при натрупването на излишни мазнини в тялото.

Антиоксидантното действие на този натурален природен продукт помага за справяне с вредните токсини.

Пчелната пита, както и медът и пчелният прашец, съдържа вещества, които засилват имунитета и помагат за по-бързото преодоляване на досадните настинки и вирусни инфекции, затова е задължително да я добавите към списъка с имуностимулиращите пчелни продукти.

5. Перга (пчелен хляб)

Пергата е позната още като пчелен хляб, тя представлява консервиран пчелен прашец с помощта на специална съставка от ензими и мед. Ролята на пчеличките е да „циментират“ прашеца в килийките. А там, благодарение на анаеробните условия (липсата на кислород) и под въздействието на бактерии, дрожди и ензими, се натрупва млечна киселина.

Именно така пчелният хляб или перга се консервира. Казано на по-прост език, прашеца преминава през млечно-кисела ферментация. По време на този процес, обвивките на зрънцата се разрушават и именно така съдържащите се полезни съставки в тях стават достъпни.

Защо да консумирате перга?

Пчелен хляб – перга бива **страхотен източник на аминокиселини и ензими** и се отличава с мощните си **антимикробни свойства**.

Перга се препоръчва при **малокръвие**, при редица **заболявания на ендокринната, нервната и стомашно-чревната система**. Пониженият имунитет също се повлиява положително при редовна консумация на перга.

Пчелният хляб е още познат като чудесно **антисклеротично средство**, което съдейства и за поддържането на **еластична кожа**; използва се още и при междуременно стареене на организма.

Какво още трябва да знаете за перга преди консумация?

Съставът на перга – пчелен хляб зависи основно от този на цветния прашец, т.е. от растенията, от които пчеличките са го събирали, мястото, на което са расли билките и така нататък. Понякога се оказва обаче, че цветният прашец е недостатъчен за приготвяне на пчелен хляб – перга. В такива случаи пчеличките обикновено се дохранват с различни заместители, а оттук насетне не можем да говорим за изцяло натурален пчелен хляб. Съответно, това се отразява и на качеството на предстоящите пчелни продукции.

Перга се извлича от пчелните пити обикновено чрез сушене, замразяване и веене за отделяне на пчелния восък. Ако обаче замразим перга под 1 С тогава вероятността да разрушим минералния ѝ и витаминен профил е доста висока. Ето защо горещо се препоръчва пчелната пита с перга да се дъвче, без да се поглъща.

Пчелният хляб /перга/ съдържа всички познати **витамини, ензими, десетки микроелементи, въглехидрати, 8-те незаменими аминокиселини и хетероауксин** – „вещество на растежа“.

7 здравословни ползи от пчелен хляб /перга/

а) Страхотен източник на Витамин А (ретинол) – подобрява зрението

Ежедневният прием на перга (около 5-6 грама) в продължение на около месец набавя тялото с необходимите запаси от **витамин А** (особено когато „вносят“ на каротеноиди от други хранителни вещества е ограничен).

Само за пример, прашецът от глухарче също е богат на каротеноиди (до 2,1 грама), които на по-късен етап се преобразуват в тялото под формата на витамин А (ретинол).

б) Източник на стерини (витамин D)

Всички сме чували за витамин D и как можем да се заредим с него само като се припичаме на слънце. Всъщност, пергата съдържа специални вещества, наречени стерини, които се трансформират в човешкото тяло в витамин D (калциферол). Именно този витамин е нужен за **изграждане на здрава костна система**.

Употребата до 2 грама перга дневно се смята, че може **напълно да задоволи нуждата на човешкото тяло от витамин D** – той значително укрепва костите и мускулите – особено ценно качество за хората с по-чупливи и крехки кости, страдащи от заболявания на костната система, и при възрастни.

в) Източник на витамин Е

Пергата се смята за чудесен източник на витамин Е – **предотвратява мембранните липиди от окислителни разрушения**, което е важно при рязко излагане на слънце. Недостигът на витамин Е много често се изразява чрез апатия, отслабване на скелетната мускулатура, редица двигателни смущения, невrozни състояния и други.

Витамин Е се счита и за прекрасен помощник на мъжете – **влияе положително за повишаване на мъжкото либидо след редовна консумация на перга**. Препоръчителната доза за удовлетворяване на ежедневната необходимост от перга е до 5 грама.

г) Източник на витамин С

Често, ботаническият произход на пергата определя количеството витамин С в пчелния хляб. Смята се, че прашецът на върбата е най-мощният източник на витамин С (повече от 2 мг/гр). В случая обаче, минималната дневна доза за човешкия организъм може да се набави лесно и бързо от 5-6 грама перга.

д) Наличие на витамин В комплекс

Пергата бива страхотен източник на витамини от В група, липсата на които често водят до влошаване на здравето, като стомашни разстройства, отичане на крайниците, невrozни състояния, болки в краката и така нататък.

е) Източник на простагландини

Перга е богата още на арахидонова, линолева и линоленова киселини. Те от своя страна биват предшественици на простагландините или хормоните, които отговарят за нормалното функциониране на мъжката репродуктивна система. Перга е богат източник на такива киселини.

ж) Извор на аминокиселини

Като натурален продукт, ползван с лечебни цели в народната медицина, перга съдържа пълния набор от аминокиселини, поддържащи здравето ни в оптимални норми. Благодарение на аминокиселините, раните заздравяват по-бързо, когато са третират с перга, имунната система е подсилена (ефекта на аргинина), детската мускулатура и костна система се развива нормално, докато поддържа нормален кисело-алкален баланс в тялото (ефекта на глутаминовата киселина).

Препоръчителната дневна доза за здрави хора е 10 грама, като при остри вирусни инфекции и заболявания дозата може да се увеличи до 30 грама дневно.

6. Пчелно млечице

Неслучайно латинското име на този продукт е “Royal Jelly” – храна на боговете. С пчелно млечице се храни най-важната пчела в кошера, а именно кралицата майка. Интересен факт е, че продължителността на живота ѝ е между 6 и 10 години, докато тази на останалите пчели

е около един месец. По подобен начин действа и на хората – увеличава продължителността на живота, повишава имунната защита, подпомага духа и тялото.

Какво представлява пчелното млечице?

Натуралното пчелно млечице е гъсто, има жълтеникав/кремавобял оттенък и е леко кисело на вкус. То е изключително важно за развитието на пчелното пило. Килийките, в които пчелата-майка снася яйца задължително са снабдени с млечице – то е толкова важно, колкото млякото за бозайниците. Произвеждат го най-младите пчелички в кошера (в рамките на 6-14 ден от живота им) – наричат се пчели-кърмачки. Изследователи от цял свят се интересуват и до ден днешен от лечебните свойства на пчелното млечице, наричайки го „желе роял“ (royal jelly), храна на кралете, отдавна търсената панацея, лекарството-чудо лекуващо болните и подмладяващо здравите.

Дори днес учените не са успели да проучат изцяло състава на пчелното млечице – това вещество има променливи характеристики в зависимост от особеностите на насекомите, тяхното местоположение, различните сезони, цъфтящите растения, както и други фактори. Формулата на продукта е съставена толкова хармонично, че едва ли е възможно да ѝ се намери аналог в природата – пчелното млечице включва в себе си повече от 400 активни съставки, включително най-ценните витамини, незаменими за човешкия организъм аминокиселини, протеини, ензими, хормони и други съставки.

Около 60% от общия състав на пчелното млечице се заема от вода, а останалите 40% са представени от твърди вещества. От тях мазнините съставляват около 5-15%, протеините – 20-50%, въглехидратите – 10-40%, а останалите 1-3% са минерали, витамини, ензими и други полезни вещества. Това съотношение е невероятно голямо – дори в минимални концентрации витаминно-минералният коктейл от пчелно млечице значително надминава по-голямата част от наличните растителни комплекси, а фармакологичните добавки трудно могат да се похвалят с подобно изобилие от съставки.

Разбира се, прясното пчелно млечице, получено директно от пчелина, е най-полезно. Невинаги обаче имаме възможност максимално бързо да се сдобием с него. Био пчелно млечице може да бъде закупено в специализираните магазини – при определена обработка този продукт може да се съхранява доста дълго време.

Какви варианти за съхраняване на пчелно млечице съществуват:

- **Замразяване.** В този случай пчелното млечице, прясно получено от кошера, се излага на въздействието на ниски температури. Колкото по-ниска е

температурата, толкова по-дълго ще се съхранява веществото. В обикновен хладилник свойствата на пчелното млечице се запазват до две седмици, а ако го поставите във фризер, срокът на годност се удължава няколко пъти. Най-добрият вариант за запазване на лечебните свойства на пчелното млечице е дълбокото сухо замразяване в промишени условия. Ако решите сами да замразите пчелно млечице, опаковайте го в малки торбички, за да го размразявате впоследствие на порции в хладилника;

- **Смесване с мед.** За да съхранят по-дълго ползите от пчелното млечице, много ценители на натуралните продукти го смесват с мед. Това не само удължава срока му на годност, но и подобрява вкуса му. Концентрацията на пчелното млечице може да бъде почти всякаква – количеството пчелно млечице в различните рецепти варира от 2% до 50%. Към сместа могат да се добавят цветен прахец, прополис и различни растителни екстракти, които подобряват вкуса, аромата и лечебните й свойства;
- **В специални аптечни форми.** Фармакологични и хранителни добавки, съдържащи пчелно млечице, най-често са представени под формата на гранули или капсули. Гранулираната субстанция представлява вид сух концентрат, напълно лишен от вода, но съдържащ всички хранителни и витаминни добавки, присъщи на пчелното млечице. Аптечната форма на пчелното млечице се счита за най-популярната – лесно е да се дозира както за външна, така и за вътрешна употреба, а самите гранули се разпадат доста бързо, приемайки физическата форма на разтворител (например крем или течност). В допълнение, те могат да се приемат в сух вид, лесно абсорбиращи се под езика.

В капсулите се добавя главно не изсушено, а лиофилизирано пчелно млечице. В този случай веществото се подлага на меко сушене във вакуумни условия, така че лечебните му свойства са напълно запазени, както е при гранулите.

Няма нищо по-добро за организма от пряното пчелно млечице, което се приема перорално. Абсорбирайки съвсем малко количество вещество под езика, можете да компенсирате недостига на витамини и минерали, да засилите имунитета, да подобрите храносмилането, да почистите кръвоносните съдове и да нормализирате кръвното налягане на организма си. Чрез тънката лигавица, разположена в устната кухина, лечебните компоненти влизат директно в кръвообращението, заобикаляйки храносмилателния тракт. Това означава, че

тялото ви ще получи максималната концентрация от естественото лекарство био пчелно млечице.

Ако предпочитате да съхранявате пчелното млечице с мед, в никакъв случай не правете горещ чай или друга напитка от него – под въздействието на високите температури много витамини се разграждат и млечицето губи своите полезни свойства.

Пчелното млечице може да се използва и при кожни заболявания, дерматит, обилно изпотяване при бебета и други проблеми. Тогава можете да прилагате млечицето директно върху кожата както в прясна форма, така и под формата на гранули, след като ги разреждате. Домашните кремове и маски с добавка на малко количество пчелно млечице имат особена стойност – те не само облекчават всякакви кожни проблеми, но и възстановят тонуса на дермата, изглаждат бръчките и значително подмладяват кожата.

Какво лекува пчелното млечице?

От столетия пчелното млечице се използва за укрепване на организма, подобряване на работата на имунната система и повишаване на жизнения тонус. Това обаче не е единствената употреба на пчелния еликсир, тъй като веществото се използва при лечението и на много различни заболявания:

- **Разстройства на нервната система.** Специалните вещества, съдържащи се в пчелното млечице, са полезни за укрепване на нервните клетки, помагат на тялото да се справи по-бързо с депресията и стресовото разстройство, да се пребори с безсънието и да подобри паметта и концентрацията;
- **Стомашно-чревна патология.** Редовният прием на пчелно млечице подобрява апетита, нормализира обмяната на веществата и активира производството на храносмилателни ензими, необходими за пълното разграждане на хранителните вещества. Ефектът, предизвикан от пчелния продукт, е особено ценен при осезаеми физически натоварвания, когато тялото не се справя с новия режим;
- **Болки в ставите.** Мехлемите на базата на пчелно млечице се считат за едно от най-добрите средства за лечение на артрит, артроза, ревматизъм и други ставни патологии;

- **Нарушения на пикочно-половата система.** Пчелното млечице, чиито лечебни свойства са еднакво полезни за мъже и жени, се използва активно при лечението на репродуктивни проблеми;
- **Сърдечно-съдови аномалии.** Приемът на пчелно млечице потиска аномалните скокове на кръвното налягане, почиства кръвоносните съдове от холестеролни плаки, укрепва съдовите стени и ги прави по-гъвкави и еластични;
- **Ендокринни нарушения.** Съставът на пчелното млечице е богат на хормони, които осигуряват активен растеж на пчелите. С тяхната употреба се възстановяват съществуващите отклонения във функционирането на ендокринните жлези и хормоналният фон се връща в норма;
- **Отклонения в метаболизма.** Пчелният еликсир подобрява метаболизма, нормализира усвояването и разграждането на хранителни вещества, витамини и минерали. Именно поради това много жени често използват пчелното млечице в диетите си заради гарантирания ефект на отслабване;
- **Заболявания на дихателната система.** Тъй като респираторните заболявания са най-често вирусни или бактериални по природа, повишаването на имунитета след приема на пчелно млечице по време на заболяване е от голяма полза за човешкия организъм. Наред с това, пчелното млечице съдържа дезинфекционни компоненти, които могат да се използват като естествен антибиотик.

Рецепти с пчелно млечице

Народната медицина изобилства от рецепти, в които основна съставка представлява пчелното млечице. Този факт съвсем не е изненадващ, тъй като използването на пчелния продукт като мощно лекарствено средство се признава не само от народната, но и от академичната медицина.

Пчелното млечице, полезните свойства на което са приложими за лечение на много заболявания, се превърна в основата на много рецепти:

- **Напитка с мед и ябълки.** В чаша вода със стайна температура смесете 1 супена лъжица мед с пчелно млечице и 1 чаена лъжичка ябълков оцет. Освен приятен

освежаващ вкус, напитката има изразени общи укрепващи свойства, а също така спомага за облекчаване на токсикозата по време на бременност;

- Зелен чай с пчелно млечице. Рецептата се основава на зелен чай с лечебни билки, който се охлажда и към него се добавя лъжица мед и пчелно млечице. Това уникално средство за настинка може да помогне за облекчаване на симптомите на болестта само след няколко приема;
- Маска с пчелно млечице. Любима рецепта на съвременните жени, които искат да са красиви! Достатъчно е да смесите 1 супена лъжица мляко, 1 чаена лъжичка мед и няколко капки пчелно млечице. Нанесете сместа върху кожата и изчакайте 10-15 минути – лицето ще стане приятно меко, гладко и кадифено.

Противопоказания при прием на пчелно млечице

При всички тези полезни свойства е трудно да предположим, че пчелното млечице може да навреди на някого, но това все пак е така. Продуктите на пчеларството се считат за едни от най-мощните алергени, така че преди да започнете лечение с пчелно млечице, уверете се, че нямате свръхчувствителност към него. Също така, не прекалявайте със състава му твърде много – приемът трябва да е в умерено количество, в противен случай могат да се появят симптоми на предозиране (гадене, безсъние, повръщане). Подходете разумно към лечението и вашето здраве ще ви отвърне с “Благодаря!”.

Пчелно млечице ползи

Пчелното млечице представлява един наистина уникален продукт – чисто природно лекарство, което помага на тялото на всички нива, като му дава енергия, сила и здраве. Този пчелен продукт се характеризира с универсален ефект и е подходящ за всички възрасти. Пчелното млечице може да се приема от студенти, спортисти, бременни и кърмещи майки, възрастни хора. В продължение на много години пчелното млечице се е доказало и в педиатричната практика.

7. Имустимулатор

Той може да се изработи по различен начин, може да съдържа пчелен прашец, добавка от клей, търтиево млечице или пчелно млечице и мед.

Тъй като всички продукти самостоятелно подобряват имунитета и защитните сили, тяхната смес прави този продукт особено ефикасен. Той има изключително силно противогрипно и противовирусно действие.

Медът, прополисът и прашецът са продукти, които сме представили в материала, но последната съставка е по-малко разпознаваема дори от познавачите. Ето и краткото представяне на вълшебното търтиево млечице:

Съставът му е близък до пчелното млечице - 10-20% въглехидрати, 12-15% суров протеин, 3-6% липиди, 12% аминокиселини, калий, натрий, калций, фосфор, магнезий, желязо и витамини- А,Е,В₁,В₂,В₆. То е пълноценна храна възстановяваща метаболизма и намаляваща холестерола в кръвта. Ефикасно е при простатит, менопауза, подобрява апетита, засилва имунната система и паметта, подхранва косата (при косопад) и подобрява сексуалната функция.

Опитайте се да създадете ваш подобен продукт с такива качества и с добър ефект върху здравословното състояние на потребителите. Може да създадете и повече от един продукт в различна комбинация и количества пчелни продукти.

8. Клеева тинктура

Най-често срещаният начин да използвате прополис е под формата на спиртен извлек – клеева тинктура. Това е течна версия на прополиса, най-предпочитана и лесна за употреба. Клеят се разтваря напълно в чист алкохол, така че приемайки го, може да сме сигурни, че си набавяме всички полезни свойства на продукта.

Прополисът съдържа огромно разнообразие от елементи с уникален състав:

Флавоноиди - флаволи, флавоноли, флаванони, флаваноноли, халкони, дихидрохалкони, изофлаволи, изодихидрофлаволи, флавани, изофлавани, неофлавоноиди и флавоноидни гликозиди;

Фенолни киселини, танини, стилбени, куркуминоиди, кумарини и хинини;

Терпени - от прополис се изолират ациклични, моноциклични, дициклични монотерпени;

Минерали - калций, магнезий, алуминий, въглерод, желязо, манган, никел и цинк;

Въглеродороди, аминокиселини, витамини (В, В, В, А, Е, С) и много други елементи.

Най-популярният и лесен начин за използване на прополис е 30% екстракт в чист алкохол - тинктура от прополис.

Дневна доза:

За възрастни - 20-30 капки на ден в малко вода, сок или топъл (не горещ) чай. Приемайте го преди хранене.

За деца - броят на капките зависи от възрастта на детето. За деца на 4 години давате 8 капки, за 5 години - 10 (умножавате годините на детето по две).

По време на настинка, грип или някаква инфекция се препоръчва по-интензивен курс. Броят на капки остава същият, но можете да ги приемате 3 до 5 пъти на ден (в продължение на 5-7 дни).

Ако приемате прополис за първи път, препоръчително е да се вземат само няколко капки в началото, за да може да се направи тест за алергия. Ако няма алергична реакция (някакъв вид обрив, подуване, сърбеж) след 30 минути, може да се продължи с редовната дневна доза.

Можете да направите различни варианти на клеевата тинктура, като безалкохолен извлек и др. варианти, а опаковката може да бъде под формата на капкомер, спрей и др.

9. Прополисов лосион за лице

Почистващ лосион с мицеларна вода предназначен за чувствителна кожа. Трябва да може да почисти, тонизира и овлажни лицето, като освен прополиса се добавят различни съставки. Като: лавандулово масло, розова вода или розово масло и се обогати с D-panthenol.

10. Прополисов лосион за коса

Прополисовият лосион за коса е отличен лек и срещу косопад и пърхот.

Съставът на продукта може да бъде: екстракти от коприва и корени от репей, лайка, мащерка, невен, масло от жожоба, витамин А, В, прополис и други. **Прополисовият лосион за коса** може да се използва за подхранване на косъма, за омекотяване на кожата на скалпа, за борба с косопادا и пърхота.

11. Прополисов шампоан за коса

Той може да се превърне в пчелното злато за косопад и силно увредена коса

Знаем, че няма нищо по-добро от натуралната грижа. Природата около нас има изключителна лечебна сила - просто трябва да я познаваме.

Най-добрите козметици и козметолози са..... пчелите!

Произвеждат прополис, който е не просто медицински феномен, а един истински лечител и натурален разкрасител!

А ефектът му върху косата е изумителен!

Прополисът за косата може да има следните лечебни свойства:

- Убива микроби и гъбички - причинителите на пърхот
- Облекчава дразненето, намалява възпалението, сърбежа
- Активира дейността на космените фоликули - расте коса!
- Показва отличен ефект в борбата с пърхот и себорея
- Укрепва косата - тя става силна, плътна, "тежи"
- Спира косопада
- Количеството на секретирания себум се нормализира!
- Придава на кичурите еластичност, здравина, здравословен блясък
- Бори се с тежки форми на алопеция (нехормонална)
- Най-доброто средство за превенция

12. Прополисов лосион за крака

Може да съдържа: Прополис, ментол, салицилова к-на, лавандулово и ментово масло, глицерин.

Може да се използва против изпотяване на краката и образуване на гъбички.

13. Прополисов мехлем

Прополисовият мехлем се изработва от прополиса (млечния клей) с добавянето на различни други натурални продукти като: ланолин, пчелен восък, медицински вазелин, пчелен мед, пчелен клей (прополис) и други неща. В различна комбинация може да се разработят натурални прополисови мехлеме. Чистият пчелен клей е естествен антибиотик. Прополисът е смес от смоли, восък и пращец събиран от пъпките и цветовете на растенията. Съдържа витамини, етерични масла, минерални соли, микроелементи, хормони и ферменти. Има противомикробно, противовирусно, дезинфекционно и обезболяващо действие. Поради тези качества на клея, кремове са подходящи при наранявания, охлузвания, изгарания и всякакви раздразнения по кожата. Може да се използват като козметичен продукт съвместно с лосиона за лице, за коса, за крака и др.

14. Свещи от пчелен восък

Свещите от челен восък е препоръчително да се изработят от чист пчелен восък и памучен фитил. Те трябва да са изцяло натурални и да носят уханието на природа събрано от пчелите. Обикновено са ръчно изработени, с различна големина, цвят и форма. Свещите внасят светлина и красота в празничните мигове и се търсят от любителите на натуралните продукти. Подходящи са за подарък и украса

III. Биологичен мед и медни продукти, производство и реализация

Разбира се при биологичното производство важна роля има от една страна европейското законодателство и неговото адаптиране в отделните европейски страни. От друга страна е важна и ролята на пчеларят, който избира района, технологията за отглеждане на пчелите, тяхното лекуване, начините за извличането на пчелните продукти и др. В разработката ще се спрем и на двата важни фактора.

A. Европейски регламенти

Понастоящем действащите регламенти на европейско ниво, които **регламентират биологичното производство**, включително биологичното пчеларство, са:

1. **Регламент (ЕС) 2018/848** на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 година относно биологичното производство и етикетването на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета. Можете да го откриете на следната електронна връзка: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R0848&from=BG>;
2. **Регламент (ЕО) № 889/2008** на Комисията от 5 септември 2008 година за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета относно биологичното производство и етикетването на биологични продукти по отношение на биологичното производство, етикетването и контрола (последно изменен с Регламент за изпълнение (ЕС) 2021/1165 на Комисията от 15 юли 2021 г.). Можете да го откриете на следната електронна връзка: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:02008R0889-20220101&from=EN>.

В националното законодателство изискванията за биологично производство, включително биологично пчеларство, са посочени в Наредба № 5 от 3 септември 2018 г. за прилагане на правилата на биологично производство, етикетване и контрол и за издаване на разрешение за контролна дейност за спазване на правилата на биологичното производство, както и за последващ официален надзор върху контролиращите лица (Наредба № 5 от 03.09.2018 г.),

която можете да откриете на следната електронна връзка: https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2020/04/10/naredba_5_ot_3092018_g_za_prilagane_na_pravilata_na_biologichno_proizvodstvo.pdf.

За да имате право произведеният мед от вашето стопанство да бъде обозначен като биологичен продукт, е **необходимо да имате сертификат за биологичен производител от контролиращо лице**. Този сертификат се издава при преминаване на регламентираната процедура (период на преход и поддържане на условията за биологично сертифициране), проследявана от контролиращо лице, което е сертифицирано да упражняват контрол за спазване на правилата за биологичното производство в Република България съгласно чл. 4., ал. 1 от Наредба № 5 от 03.09.2018 г. Периодът на преход за биологичен мед е с продължителност дванадесет месеца и започва да тече от датата на обявяване на дейността пред Министерство на земеделието. От датата на сключване на договора с контролиращо лице всеки земеделски производител е задължен да спазва разпоредбите за биологично производство.

Създаването на пчелин за получаване на чисти продукти и биологично пчеларство се осъществява чрез размножаване на собствените пчелни семейства или закупуване на такива от биологичен пчелин, както и закупуване на пчелни семейства от небологичен пчелин, но само с разрешение на сертифициращата организация. В тези случаи (когато семействата не произхождат от биопчелин) се преминава през период на преход, който за отводките е 1 година, а за т.н. голи роеве – около 1 месец.

Преходният период за обикновените семейства е също една година. В тези случаи (пчелни семейства и рояци) за тази преходна година е необходима пълна подмяна на восъчните пити. Големият проблем е, че восъчните основи, които ще се използват при подмяната на питите трябва да са направени от восък, произхождащ от пчелин с биологично производство. След разрешение може да се използва и восък от небологично производство, но трябва да е получен от распечатки на питите с мед или далаци (строителни рамки). Тези изисквания налагат пчеларят много добре да познава нормативните документи и стриктно да ги спазва.

Веднага след сертификацията на производството му започва и воденето на съответната документация, свързана с документиране на всички дейности на пчелина. При избор на породи пчели производителят взема предвид приспособяването на породата към местните условия, жизнеспособността ѝ и устойчивостта на пчелите към болести и неприятели. По-долу изброяваме някои от изискванията за биологично пчеларство, но трябва да имате предвид, че посочването не е изчерпателно:

1. Пчелите, които се отглеждат, трябва да принадлежат към вида *Apis mellifera* и съответно техните европейски разновидности и местни ековидове².
2. Животновъдният обект (пчелинът), в които се отглеждат пчелни семейства, трябва да бъде регистриран от Българската агенция по безопасност на храните (БАБХ) по реда на чл. 137 от Закона за ветеринарномедицинската дейност.
3. Пчелините кошери трябва да бъдат маркирани, съгласно изискванията на Раздел III от Наредба № 10 от 1 април 2015 г. за условията за регистрация и реда за идентификация на пчелните семейства.
4. Ако се извършва дейност добиване и първичната преработка на мед и пчелни продукти, тези дейности трябва да съответстват на Наредба № 9 от 22 юни 2005 г. за условията и реда за одобряване и регистрация на предприятията за преработка на восък и производство на восъчни основи, както и на предприятията за производство и търговия с пчелен мед и пчелни продукти.
5. Съгласно правилата за биологично производство един земеделски производител не може да управлява биологични и небιологични пчелини в едно и също стопанство. Изключения се разрешават предварително и писмено от контролиращите лица при управление на пчелини с цел опрашване на култури.

Контролиращото лице може да разреши предварително и писмено на един земеделски производител да стопанисва биологичен и конвенционален пчелин след предоставяне на следните документи:

- заявление до Контролиращото лице;

² При биологичното пчеларство се предпочитат европейските породи от *Apis mellifera* и техните местни екотипове. Основа на селекционната работа с пчелите в страната е местната Българска медоносна пчела *Apis mellifera macedonica* (= *Apis mellifera rodopica*) от типа “Carnica” в широкия смисъл. Тя е елемент от биологичното разнообразие на Република България. Вносът на чужди раси пчели е забранен.

Българската медоносна пчела се е формирала под влиянието на специфичните условия и е разпространена на територията на страната от незапомнени времена. В условията на страната семействата от Българската медоносна пчела се развиват добре и не проявяват голяма склонност към роене. Друга характерна особеност на местната пчела е нейната бърза реакция на наличието или отсъствието на паша. При добри грижи и наличието на паша, тя е в състояние да развива силни семейства и е високопродуктивна, а при отсъствие на паша – икономично изразходва хранителните запаси и ограничава майките, но не в такава степен например както пчелите от кавказката порода. В условията на България местната пчела е добре приспособена и устойчива на заболявания издържа както на високи, така и на ниски температури и добре презимува, това я прави желана порода при биологичното пчеларство.

Националната Развъдна Асоциация по Пчеларство /НРАП/ е разработила и осъществява в България програма за развъдно-подобрителна работа, чиято цел е охрана на генофонда (издирване, репродуциране и разселване) на Българската медоносна пчела, възстановяване и поддържане на нейните чисти популации, устойчивото им използване и едновременно с това чувствително подобряване на биологичните и продуктивни качества на пчелните семейства.

- карта на площадката, на която ще бъдат разположени пчелините, и в кои имоти по кадастралната карта (КК) и картата на възстановената собственост (КВС);
- информация за броя на биологичните и небиологичните пчелни семейства;
- декларация от земеделския производител, че получената продукция няма да се продава с позоваване на метода за биологично производство.

Б. Насоки за избор на подходящо разположение на пчелините за производство на биологични пчелни продукти, утвърдени със Заповед № РД 09-173 от 25.02.2021 г. на Министъра на земеделието, храните и горите .

Например някои от изискванията за избор на подходящо разположение на пчелините за производство на биологични пчелни продукти са:

1. **Не по-малко от 51% от района на 3 км. радиус около площадката на пчелина,** източниците на нектар и полен трябва да се състоят от:
 - Култури, отглеждани по биологичен метод;
 - Гори и естествена растителност;
 - Култури, обработвани чрез методи със слабо екологично въздействие.

В 3-километровата зона се допускат единствено агротехнически мероприятия, които имат слабо екологично въздействие и няма да замърсят произвеждания мед с вещества неразрешени за биологично производство – не са третирани с препарати за растителна защита и подобрители на почвата.

2. **Пчелините да са разположени на безопасно отстояние от източници, които могат да причинят замърсяване на пчелните продукти или увреждане здравето на пчелите, на не по-малко от:**
 - 3 км. от центъра на регламентирани сметища за отпадъци, центровете за събиране и други места, свързани с отпадъците, инсталации за изгаряне и складове за съхранение на негодни за употреба пестициди, които са потенциални източници на замърсяване;
 - 3 км. от центъра на населени места с установено от Министерство на околната среда и водите (МОСВ) замърсяване на почвата с тежки метали и устойчиви органични замърсители;
 - 3 км. от индустриални зони с рудодобивна и/или металургична и/или химическа промишлености;

- 1 км. от „Магистрали“, които могат да доведат до вторично замърсяване на района и следва да се третират като потенциални източници на замърсяване.
- Подходящо е разполагането на биологични пчелини в Селски райони съгласно чл. 2, ал. 1 от Наредба № 14 от 1 април 2003 г. за определяне на населените места в селски и планински райони. Това са „общините на чиято територия няма град с население над 30 000 души.....“.

При прилагане на критериите за отстояние на пчелините по т. 2 се взема под внимание наличие на денivelация, релефни образувания или други защитни обекти (напр. водни басейни, защитна растителност като компактна междинна гора и др.), които предотвратяват полетът на пчелите в нежеланата посока. Наличието на такива трябва да е отбелязано на картата на пчеларя.

Критериите по т. 1 не се прилагат към области, където няма наличие на цъфтящи растения или когато кошерите са в латентно състояние през зимните месеци.

3. Други изисквания за биологично производство на мед са:

- Кошерите трябва да са направени основно от естествени материали, които не носят риск от замърсяване за околната среда или пчеларските продукти.
- Пчелният восък, който се използва за изграждане на нови основи, трябва да произхожда от биологични стопанства.

Даден земеделски производител може да получи разрешение от контролиращото лице за използване на небиологичен пчелен восък единствено при условие, че:

- на пазара няма пчелен восък от биологично производство;
- восъкът не съдържа неразрешени за биологично производство вещества, което се доказва с лабораторно изпитване;
- при условие, че е събран от капака на кошера.

Други основни изисквания при биологичното пчеларство са:

- ✓ в биологичния пчелин се работи по възможност като в затворена система, като се разчита изцяло на собствени ресурси;
- ✓ поддържа се трайна висока продуктивност на пчелните семейства;
- ✓ произвеждат се качествени биологични пчелни продукти;
- ✓ обработват се правилно и се съхраняват така, че да не се влошава качеството им. Те са безопасни за хората и за пчелите;

- ✓ пчелите, тяхната дейност и намесата на човека да са в хармония;
- ✓ опазва се околната среда;
- ✓ свежда се до минимум използването на източници на енергия и горива.

В. Прилагане на правила за животновъдните практики

- Рязането на крилата на пчелите майки е забранено .
- При изваждането и събирането на меда не трябва да се употребяват синтетични химически средства против насекоми, което се документира от земеделския производител.
- Извличането на меда се извършва внимателно, от обучени лица, като не се допуска извличане на пчелен мед с пило и трябва да бъде документирано от производител.

1. Относно храненето на биологично отглежданите пчели се прилагат следните правила:

- Храненето на пчелните семейства се разрешава единствено в случаите, когато оцеляването им е застрашено поради климатични условия и само между последното събиране на меда и 15 дни преди началото на следващия период на събиране на нектар и медена роса.
- Единствената храна, която може да се използва за хранене на пчелите, е биологичен мед, биологичен захарен сироп или биологична захар. Записите за извършеното хранене се документират и съхраняват от земеделския производител.
- В края на производствения сезон пчелните семейства трябва да бъдат обезпечени с достатъчно запаси от мед и полен, за да преживеят зимата.
- В случай на дълготрайни извънредни климатични условия или бедствия, всеки земеделски производител може да поиска разрешение от Министъра на земеделието за използването на биологичен захарен сироп. Земеделският производител подава заявление по образец на Министерство на земеделието и доказателства и обосновка от необходимостта от издаване на разрешение.

2. Профилактиката срещу болести и ветеринарното лечение при отглеждането на пчели по биологичен начин също е специфично:

- За защита на рамки, кошери и пити, особено от вредители, може да се използват единствено родентициди (които се използват само при клопки), които са изброени в Приложение II на Регламент (ЕО) № 889/2008.

- За дезинфекция на пчелини може да се използва само физическата обработка, като например излагането на водна пара или пряк пламък.
- Практиката на унищожаване на мъжкото потомство се разрешава само ако се налага да бъде спряно нашествието на *Varroa destructor*, като преди това е необходимо да съгласувате действията си с контролиращото лице.
- В случаите на нашествия на *Varroa destructor* могат да се използват мравчена киселина, млечна киселина, оцетна киселина и оксалова киселина, както и ментол, тимол, евкалиптол или камфор.
- Ако въпреки всички изброени превантивни мерки пчелните семейства се разболеят или бъдат нападнати от паразити, те незабавно се подлагат на лечение и се разположат в изолаторни пчелини.

Ветеринарни лекарствени продукти могат да бъдат използвани в биологичното пчеларство, доколкото такава употреба е разрешена в актуалните разпоредби в България.

- Ако бъде приложено лечение със синтезирани по химически път алопатични продукти по време на този период подложените на лечение пчелни семейства трябва да бъдат преместени в изолаторни пчелини, а целият восък да бъде заменен с восък, произхождащ от биологично пчеларство. Пчелните семейства (кошери) и продуктите от тях, при които е използвано синтетични алопатични продукти, не се обозначават и реализират, като биологични. За да се възстанови техния биологичен статут се преминава към преход от 1 година.

3. Относно добива и първична обработка на пчелния мед се спазват следните правила:

- основните ветеринарно-санитарни и хигиенни изисквания при добив и първична обработка на пчелен мед и други пчелни продукти, които земеделският производител прилага в качеството си на регистриран в Областна дирекция по безопасност на храните (ОДБХ); и
- земеделският производител трябва да осигури разделяне по време и/или място добива, съхранението и реализацията на биологичния от конвенционалния мед и да поддържа писмени доказателства за това.

В случай, че проявявате желание да получавате финансова подкрепа за биологично производство на пчелен мед, следва да имате предвид разпоредбите на Наредба № 4 от 24 февруари 2015 г. за прилагане на мярка 11 „Биологично земеделие“ от Програмата за

развитие на селските райони 2014-2020 г. (Наредба № 4 от 24 февруари 2015 г.), която можете да откриете на следната електронна връзка: <https://lex.bg/en/laws/ldoc/2136458723>.

4. Някои от изискванията за получаване на финансова подкрепа са както следва:

- подпомагането е на брой пчелни семейства;
- биологичните дейности се изпълняват за период от пет последователни години.
- годишният размер на плащанията за преминаване към биологично пчеларство (периода на преход) е 35 евро за пчелно семейство и 25 евро за пчелно семейство, когато преходният период е изтекъл и производството е вече биологично.
- трябва да са спазени базови изисквания съгласно Приложение № 2 от (Наредба № 4 от 24 февруари 2015 г.), относно биологичното пчеларство:

Постоянни и временни пчелини не се устройват на разстояние, по-малко от 10 км, в райони с регистрирани племенни пчелини за производство на елитни пчелни майки и резерватни пчелини; разстояние, по-малко от 5 км, в райони с регистрирани репродуктивни пчелини за производство на племенни пчелни майки (чл. 15, т. 2 и 3).

Временни пчелини се настаняват на места, отстоящи на повече от 300 м от съседни пчелини и на повече от 100 м от републиканската пътна мрежа (чл. 16 от Закона за пчеларството).

В този случай:

- трябва да се отглеждат най-малко 20 пчелни семейства за период от пет години, без да използват антибиотици.
- трябва всички пчелни семейства в стопанството да се отглеждат по метода на биологичното производство и да не се намалява броя на пчелните семейства под 20.
- При увеличаване на броя на пчелните семейства земеделският производител прилага към "Заявлението за плащане" анекс за увеличения брой пчелни семейства към договора, сключен с контролиращото лице.
- В случай че броят на пчелните семейства за текущата година е намален, подпомагането за същата година се изплаща за наличния брой пчелни семейства, който не може да бъде по-малък от 20.

Тъй като изискванията за биологично пчеларство са много и настоящия отговор не претендира да е изчерпателен в представянето им, препоръката на НССЗ е да се обърнете по компетентност към някое от контролиращите лица, получили разрешение да осъществяват дейност по контрол съгласно чл. 18, ал. 1 от Закона за прилагане на общата организация на пазарите на земеделски продукти на Европейския съюз (ЗПООПЗПЕС), списък на които можете да откриете на следната електронна връзка: <https://bioreg.mzh.government.bg/Home/Controllers>, които най-изчерпателно и компетентно биха могли да ви информират и ръководят в целия процес на преход към биологично производство и поддържане на биологичните изисквания, чиито правила и изисквания са специфични и са поместени в редица документи.

IV. Как да организираме пчеларския бизнес, за да стане по-ефективен и печеливш?

На първо място трябва да познаваме и да сме организирали компетентно грижата за пчелите и да се грижим за разнообразяването на пчелните продукти, както и да познаваме пазарната им реализация и изискванията на потребителите към различните продукти.

На второ място трябва да има добра информираност и бизнес план, който да отчита възможностите на организацията за грижа на пчелините и проблемите, които могат да възникнат при полагането на грижи за пчелите.

Хората, които се занимават с пчеларство, не трябва задължително да бъдат пчелари-професионалисти. Достатъчно е да се използват свободните дни и часове за почивка, за да се навести пчелинът.

С пчеларство могат да се занимават хора с различни професии като хоби, от което могат да имат и полза. **Факт е, че най-голямата полза от отглеждането на пчелите е опрашването на селскостопанските култури.** Друг важен източник на приход са самите пчелни продукти. Трябва да се спомене също и работата в пчелина в чиста природна среда, която е полезна за здравето и увеличава продължителността на човешкия живот. Тук работата не е тежка, а хората, които работят в пчелина, се предпазват от много психически травми. Спокойствието и чистият въздух действат много благоприятно на нервната система и на общото здравословно състояние на човешкия организъм. Когато се говори за икономика на пчеларството, трябва да се спомене, че допреди няколко години се внасяха повече пчелни продукти, отколкото се произвеждаха. Не е нужно да се говори колко валута коства това, а от друга страна с този внос се задържа развитието на пчеларството у нас, което дава отражение върху цялото селско стопанство.

Икономика на производството на пчелин с 20 кошера

Най-масово се срещат пчелини с малък брой кошери, затова ще се направи **анализ на продуктивността на пчелин с 20 кошера, който може ориентиращо да послужи като пример за всяко домакинство, което активно отглежда пчели.**

Известно е, че **през първата година пчелинът се сформира и не се очакват особени приходи. Първите доходи се очакват през втората година, а по-големи печалби – едва след четвъртата година. Сериозни добиви се очакват при съвременни методи на пчеларство и солидно образование на пчеларя любител.**

За съжаление главните причини за **ниската продуктивност на нашето пчеларство (около 10 кг мед на кошер)** се дължат на **примитивните методи и слабото образование на пчеларите в областта на пчеларската наука и практика.** Съвременното пчеларство предполага използване на съвременен инвентар и познаване на новите постижения в пчеларската наука и практика. Така биха се предотвратили големите загуби на пчели през зимата, няма да се създават слаби семейства, ще се елиминират старите пчелни майки и лошо изградените пити, ще се осигурят солидни резерви от храна, пчелните семейства ще се подготвят добре за паша, ще се предотврати естественото роене и ще се преодолеят заразните болести, които най-често нанасят щети на пчеларството.

Колко кошера може да гледа сам човек?

Начинаещите пчелари се интересуват от това какъв обем от кошери биха могли да обслужват и съответно – да намерят реализация на меда. Това в случай, че на пчеларството се гледа основно като на бизнес.

Опитните им колеги отбелязват, че броят на кошерите зависи от използвания метод. Най-лесно е да се изчисли по нужния брой часове за всяка дейност.

Най-общо един пчелар с опит спокойно би се справил със 100 кошера. А ако се занимава само с пчеларство, и с повече.

Каква печалба може да получи пчеларя?

Печалбата отново зависи от опита на пчеларя. От способността му да добие достатъчно мед.

Разходите по един нов кошер възлизат на около 300 лв. Добив от 30 кг мед при цена на едро от 8-9 лв. и на дребно от 10-12 лв показва, че приходите биха могли да бъдат минимални. Пчеларите трябва да залагат на по-високи добиви. Нерядко на начинаещите се казва, че е възможно първите години да работят на загуба, докато придобият достатъчно знания и развият силни семейства.

Колко струва кошер с пчели?

Според актуалните цени към края на 2020 г., кошер с пчелно семейство се търгува в диапазона 200 – 250 лв. Предложения са публикувани в сайтовете за частни обяви. Максималната искана цена към момента е 250 лв.

V. Примерен Бизнес план за отглеждането на пчелни семейства, производството на мед и пчелни продукти и тяхното изкупуване

Отглеждането на пчели е традиционна дейност в района на Стамболово, понякога това е сериозен бизнес, друг път това е само хоби на стопанина или занаятчийство в помощ на семейния бюджет.

Пазарът у нас все още не е наситен с пчелни продукти. Част от тази ниша все още е свободна. Видимото изобилие от мед се осигурява главно от вносни пчелни продукти. Обикновено това е китайски мед, който е евтин, но е с много ниско качество. Ето защо българския пчелар ще трябва да се конкурира с този продукт, като се акцентира върху качеството.

Рентабилността на пчелина ще бъде по-висока, ако се работи сериозно с него. Бизнес процесите в пчеларството все още не могат да се автоматизират и изискват монотонен ръчен труд, който може да донесе добри доходи при нормална организация.

Приходите могат да са добри, но от тях ще трябва да се приспадат всички разходи. За да се намали относителния дял на разходите търговията на дребно трябва да се извърши от самия пчелар. При предаване на пчелни продукти на прекупвачи приходите от пчелина трябва незабавно да се разделят на 2 или повече.

1. Функции на бизнес плана

Бизнес планът, като ефективен инструмент за управление на фирмената дейност, изпълнява няколко функции:

- той е средство за продажба на бизнес идеята и получаване на необходимото финансиране от банки или инвеститори;

- с негова помощ се прави предварителен разчет на необходимите ресурси за постигане на целите;
- при съставянето му винаги се разкриват пропуски в процеса на планиране;
- бизнес планът подпомага предприемача при дефинирането на неговите цели и идеи;
- планирането гарантира подобряване на конкурентоспособността на бизнеса в променящата се околна среда;
- бизнес планът повишава информираността на всички, които са свързани с него;
- работниците и служителите, съдружниците, кредиторите, инвеститорите, клиентите.

Бизнес планът трябва да се прави преди да започването бизнеса с пчелина или с увеличаване броя на кошерите. За целта е особено важно да се проучи пазара на продажбите за да може бизнес планът да не се изготвя абстрактно, а да бъде съобразен с конкретно място, в определено време и с определен размер на потребителско търсене.

На първо време се запознайте с пазарните цени. След това пчеларя трябва да оцени дали мястото с което разполага е подходящо за увеличаване броя на кошерите или за закупуване на нови. Ако не притежавате необходимото място, трябва да намерите и наемете подходящо такова, което да поеме планирания брой кошери.

За учредяване право на ползване върху земеделски земи и върху горски територии - държавна собственост за устройване на постоянни пчелини с над 10 пчелни семейства се прилагат разпоредбите на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи, Закона за горите, Закона за държавната собственост и Закона за общинската собственост.

Учредяване право на ползване може да се учреди в полза на заявителите, когато:

1. в района не са настанени повече от 50 броя пчелни семейства в радиус 2,5 км;
2. в населени места и вилни зони пчелините са на разстояние не по-малко от 5 м от границата на съседа, ако входовете им са ориентирани към него, и не по-малко от 3 м, ако входовете не са с лице към границите на съседния имот; при наличието на плътна ограда, висока над 2 м, или когато са разположени на склон и съседният имот е поне 2 м под нивото на пчелина, пчелините може да се настаняват и до самата ограда;
3. няма констатирано заразно заболяване по пчелите и пчелното пило в района от органите на Българската агенция по безопасност на храните.

Предходните алинеи не се прилагат за райони, заети от растителност с обилно нектароотделяне - акациеви, липови гори и масиви, засети с културни медоносни видове.

Постоянни и временни пчелини не се устройват на:

1. разстояние, по-малко от 100 м от административни сгради, училища, детски градини и болнични заведения;
2. разстояние, по-малко от 10 км в райони с регистрирани племенни пчелини за производство на елитни пчелни майки и резерватни пчелини;
3. разстояние, по-малко от 5 км в райони с регистрирани репродуктивни пчелини за производство на племенни пчелни майки;
4. територията на обекти, свързани с отбраната и сигурността на страната;
5. разстояние, по-малко от 500 м от химически заводи, които замърсяват въздуха с вредни вещества, термоелектроцентрали, екарисажи, предприятия за кръвен албумин, туткал, кожарски фабрики, складове за кожи и угоителни стопанства.

Временни пчелини се настаняват на места, отстоящи на повече от 300 м от съседни пчелини и на повече от 100 м от републиканската пътна мрежа.

За предпочитане е пчелините на семейното стопанство да са разположени на различни места, намиращи се в близост до гори с акации, липи или в близост до медоносни земеделски култури. Ако всички тези обекти са екологични стопанството може да добие сертифицирана биологична продукция, която се изкупува по-скъпо. Количествата ще са по-ниски, отколкото в конвенционалното производство, но медът е по-качествен и по-търсен от потребителите.

Целта на всеки проект е да се създаде частен пчелин и да се получи постоянен доход от него. За да я приложите, ще трябва да закупите пчелни семейства и функционални кошери. Съществуват разбира се и рискове, които не трябва да пренебрегвате като: пчелни болести, лоши метеорологични условия, оказващи влияние върху печалбите, пръскане с пестициди и др.

Ако сте решили, че пчеларството е вашия бизнес, проучили сте пазара, имате подходящо място на което да поставите кошерите и ако сте регистриран като земеделски производител можете да пристъпите към подготовката и реализацията на Бизнес плана, чийто основни компоненти са следните:

2. Подготовка на бизнес плана

Подготовката започва се регистрацията и лицензирането на съответния земеделски производител.

2.1. Ако не сте регистриран се регистрирайте като земеделски производител или като юридическо лице, което задължително ще трябва да регистрирате и като земеделски производител. Собственици на пчелини могат да бъдат както физически, така и юридически лица. В кметствата се води и регистър на пчелните семейства на подвижно пчеларство, в който се вписват:

1. трите имена на собственика, съответно за юридическото лице - наименованието на фирмата и БУЛСТАТ/ЕИК;
2. постоянният адрес по местоживее на собственика, съответно адресът на управление на юридическото лице;
3. постоянното местонахождение на пчелина или мястото, откъдето са придвижени (кметство), с номер и дата на ветеринарномедицинското свидетелство;
4. регистрационният номер на пчелина;
5. броят на пчелните семейства, които са придвижени при подвижно пчеларство;
6. мястото на настаняване с посочени GPS координати.

2.2. Запознайте се със Закона за пчеларството, с който се уреждат обществените отношения, свързани с:

2. организацията, управлението, селекцията и репродукцията на пчеларството;
3. собствеността, регистрирането и настаняването на пчелните семейства;
4. условията за отглеждане, производство и търговия с пчелни майки, семейства и рояци;
5. производството, преработката и окачествяването на пчелни продукти и търговията с тях;
6. условията за създаване и опазване на медоносната растителност;
7. опазването на пчелите.

Законът има за цел да създаде условия за развитието на **пчеларството** като подотрасъл на животновъдството за създаване и поддържане на необходимия брой пчелни семейства, за поддържане на биологичното разнообразие и екологичното равновесие в природата, получаване на нормални добиви от културните растения и производство на качествени пчелни продукти.

2.3. Информирайте се подробно за ветеринарните и санитарните правила за отглеждане на пчели

Когато решавате да оборудвате пчелина на определен от вас парцел, трябва да знаете за основните правила на отглеждане на пчелина, включително за принципите на отглеждане на пчелни семейства в населени места.

Най-важното условие, ако ще ги разположите в населено място е, че пчелите трябва да са колкото е възможно по-мили и мирни. Първо, за тази цел е по-добре да изберете някои породи, които са известни с най-малко агресивност. Селекцията в пчеларството се извършва от развъдни асоциации, получили разрешение по чл. 30б, ал. 1 от Закона за животновъдството. Развъдните асоциации извършват дейностите си под контрола на Изпълнителната агенция по селекция и репродукция в животновъдството.

Преди да изберете порода, трябва да отделите време за изучаване на всяка порода, претегляне на плюсовете и минусите. Второ, необходимо е да се създадат такива условия, които да помогнат да се избегне пеленето.

Пчелните семейства се настаняват в пчелини, регистрирани по реда на чл. 137 от Закона за ветеринарномедицинската дейност. Собствениците или ползвателите на пчелини подават заявление по образец до директора на съответната областна дирекция по безопасност на храните.

Собствениците или ползвателите на пчелини - лични стопанства, подават заявлението по ал. 1 чрез кмета или кметския наместник, като за регистрацията не се събира такса.

Постоянните пчелини задължително са с ограждение, като в урегулираните поземлени имоти са с ограда, осигуряващо/осигуряваща безопасността на обекта и непозволяващо/непозволяваща свободен достъп и преминаване на хора и животни, и са обозначени с табелка с регистрационния номер на пчелина.

Постоянните пчелини, намиращи се в горски територии, могат да са с ограждение, което не представлява строителство по смисъла на Закона за устройство на територията и на което се поставя табелка с регистрационния номер на пчелина.

За постоянните пчелини, намиращи се в защитени територии по смисъла на Закона за защитените територии, изискванията на ал. 3 и 4 не се прилагат.

2.4. Отглеждане, производство и търговия с пчелни майки, семейства и рояци

Министърът на земеделието определя с наредба правилата за производство и търговия с елитни и племенни пчелни майки и отводки (рояци) и реда за водене на регистър. Производството на елитни и племенни пчелни майки и отводки (рояци) се извършва в племенни и репродуктивни пчелини, регистрирани в областните дирекции "Земеделие". За целта лицата подават в областната дирекция "Земеделие" по местонахождение на пчелина:

1. заявление, съдържащо данни за местонахождението на пчелина;
2. положително становище за регистрация за съответния вид дейност, издадено от развъдната организация, в която членуват лицата, подали заявлението;
3. документ, удостоверяващ професионалната квалификация на кандидата или на наетите от него лица за съответния вид дейности.

За да се издаде положителното становище трябва да са изпълнени едновременно следните условия:

1. наличие на апаратура и прилагане на инструментално осеменяване на елитните пчелни майки или осигурена 10-километрова изолация при естественото им съешаване в племенните пчелини;
2. наличие на 5-километрова изолация за репродуктивни пчелини;
3. наличие на оборудвана лаборатория при производството на елитни и/или племенни пчелни майки;
4. разплодният материал отговаря на приетите стойности за расова принадлежност съгласно приетата Развъдна програма;
5. спазена е заявената от производителя и утвърдена от Развъдната организация технология за съответния вид дейност;
6. спазени са изискванията за водене на зоотехническата документация.

В 10-дневен срок от подаването на документите по ал. 3 длъжностните лица от областните дирекции "Земеделие" получават становище от областната дирекция по безопасност на храните за епизоотичната обстановка в района на пчелина и за здравословния статус на пчелните семейства. В същия срок длъжностните лица могат да извършат и проверка на място.

Ако е регистриран проблем директорът или упълномощено от него длъжностно лице от съответната областна дирекция "Земеделие" може да поиска от заявителя писмено допълване или уточняване на представените документи.

В 7-дневен срок от получаване на становището от директорът на областната дирекция "Земеделие" или упълномощено от него длъжностно лице регистрира или отказва регистрацията на пчелина. Отказът може да се обжалва по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

Регистрацията е валидна за срока на валидност на представеното становище. След изтичането на срока на валидност нова регистрация се извършва при същите условия.

Собствениците или управителите на регистрираните пчелини са длъжни да заявят в областната дирекция "Земеделие" всяка промяна в обстоятелствата в едномесечен срок от настъпването ѝ.

Регистрацията може да се заличи със заповед на директора на областната дирекция "Земеделие":

1. по молба на производителя с копие до развъдната организация;
2. при прекратяване или ликвидация на юридическото лице;
3. при смърт на физическото лице;
4. при постъпило предложение от председателя на развъдната организация поради промяна в условията, въз основа на които е издадено становището.

Заповедта на директора може да се обжалва по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

3. Структура и съдържание на Бизнес плана

Структура и съдържание на бизнес плана Бизнес планът може да има различен обхват и съдържание, но задължително, под една или друга форма, трябва да включва следните компоненти:

- **Резюме на проекта** - Представят се основните показатели за изпълнение на проекта
- **Уводна част**
- **Мисия и цели на земеделския производител**
- **Описателна част**
- **Прави се характеристика на отрасъла и на фирмата/земеделския производител/**
- обяснява се какво е местоположението на пчелина и на какъв вид производство на мед ще разчитат (конвенционално или био)
- **Разглежда се конкуренцията в региона и страната**

- **Представят се пчелните продукти, които ще се произвеждат**
- **Представя се оборудването, производственото помещение и организацията на производство** – ако се предвижда СМР се представя съответния технически план, оборудването се описва подробно, както и неговото производствено ползване. Описват се и съответните помещения и техните функции (производствени, складови, административни и др.)
- **Управление на човешките ресурси**
- **Представяне на финансовата информация и прогнози за възстановяване на инвестициите** – Изчисляват се разходите и приходите от пчелните продукти, обема на покупките на суровини, кошери и друго оборудване, както и закупуването на пчелни семейства по месеци и години. Ако има строителна дейност се анализира размера на инвестицията и се определят финансовите източници, които ще я обезпечат
- **Прави се оценка на риска**
- **Разработва се Маркетингов план** – Разглеждат се българските и международните пазари и техните специфики, посочва се как ще се сформира и управлява дистрибуторската мрежа, описва се рекламната дейност популяризираща продуктите
- **Приложения**

VI. Изисквания към Бизнес плана

1. Общи препоръки

В Бизнес плана трябва много добре да е описана бизнес идеята /предприемаческата дейност/. В случая това може да бъде: Избрах да се занимавам с отглеждането на пчелни семейства, производството и пакетирането на пчелен биологичен чист мед и набор от пчелни продукти, преработка и пакетиране на крайния биологичен продукт и неговите продажби, както на нашия така и на външния пазар.

Трябва да се представи подробно мястото на което ще се извърши инвестицията и условията, които отговарят на нормативните изисквания. Какъв вид кошери са избрани и защо техният избор е важен?

След това трябва да се представи основния инвеститор/фирмата/земеделския производител в този проект, кога е създаден, какви са неговите дългосрочни, както и неговите краткосрочни и средносрочни цели. За да се спечели пазарна преднина е важно да се покаже

посоката на бизнес развитието, дали ще се акцентира на биопроизводството и основно на добива на мед или ще се търси продуктовото разнообразие, което да отличи новата фирма от другите пчелари, които произвеждат мед и медни продукти в региона.

В пчелините трябва да се спазват изискванията за профилактика и борба със заболяванията по пчелите и пчелното пило.

Планирането на дейностите като технология и последователност е важно изискване, защото то показва до колко се познават условията, каква е линията на поведение и по какъв начин ще могат да се постигнат поставените цели.

Например основна цел може да бъде отглеждането на пчели и добива на медните пити да се извършва в условията на висока квалификация, която да отговаря на стандарта за качество и да осигурява качествен **ниологичен мед, който е екологично чист, биологичен**, без химични вещества, без те да се подхранват със захар и други подсладители и също така да се сменя периодично пчелния восък за да се получава наистина биологичен мед без примеси. Това качество ще трябва да се докаже със сертификат за биологично производство на земеделски продукти и храни от земеделски произход, от сертифицираща фирма, утвърдена от министерството на земеделието.

Следващата основна задача на предприятието, е последваща **обработка на добитите пчелни пити**. Това трябва да стане в определено за целта помещение, което е оборудвано със най-нова и специална техника за центрофугиране на пчелните пити и добиване на пчелен биологичен мед, като са придобити съответните сертификати за качество и хигиена на производствения процес съгласно Закона за пчеларството.

2. Техники за обработка на меда

Съществуват различни техники за обработка на меда, които определят и неговия вид. За това трябва добре да ги познаваме. Това са:

Чист пчелен мед

Чистият пчелен мед е медът в необработен вид, в състояние в каквото съществува в кошера. Съдържа известно количество полен и малки частици восък. Той се извлича от питите и се пакетира без каквато и да било друга обработка и е една от най-чистите храни.

Биологичен пчелен мед

За да бъде медът сертифициран като биологичен, производителите трябва да отговарят на набор от стандарти и условия, които включват: източник на нектар, площ за пчелна паша, процеси на извличане, преработка, транспортиране, опаковъчни материали и много други. Медът се тества, за да се гарантира, че не съдържа никакви остатъци от пестициди или замърсители на околната среда.

Отцеден пчелен мед

Този мед е добит при отцеждане на разпечатана восъчна пита и преминал през мрежест филтър за отстраняване на по-едрите восъчни парченца. Той е по-мътен заради съдържанието на цветен пращец и е особено популярен сред привържениците на здравословни храни.

Центрофугиран пчелен мед

Извлича се чрез центрофугиране на разпечатаните восъчни пити.

Пресован пчелен мед

За добиването му пчелните пити се пресоват, със или без прилагане на умерено нагряване, но не повече от 45 градуса С.

Филтриран пчелен мед

Обработка се чрез много фина филтрация под високо налягане, за да се отстранят всички чужди органични или неорганични частици и примеси. Той е много бистър, тъй като след филтрацията съществено се намалява съдържанието на цветни полени.

Пастьоризиран пчелен мед

Пастьоризацията предотвратява кристализацията на меда, поради което се предпочита от търговската мрежа.

Кремообразен пчелен мед

Докато обикновеният пчелен мед кристализира с времето, кремообразният пчелен мед се кристализира целенасочено чрез контролиран процес. Най-общо, процесът включва загряване и много бързо охлаждане на меда и смесването му с 20 пъти по-малко количество кристализиран мед, който служи като "мая". Кремообразният мед има изключително фини кристали, размазва се като масло и не капе.

След обработката и получаването на биологичен и чист мед той ще трябва да се пакетира, след което да се складира в подходящо складово помещение. Тук трябва да се отбележи, че при добива на пчелен мед и други пчелни продукти се спазват следните изисквания:

1. кошерите, пчелните семейства, пчелините (стационарни или временни), както и прилежащите помещения, свързани с отглеждането и обслужването на пчелните семейства, се поддържат чисти, подредени и в добро състояние;
2. пчеларите и помощният персонал, заети с първичната обработка на меда и пчелните продукти, носят подходящо чисто работно облекло;
3. помещението/ята за първична обработка и помещението/ята за съхранение на питите и добития пчелен мед и други пчелни продукти отговарят на следните условия:
 - а) позволяват извършване на всички дейности съгласно технологичния процес за първична обработка и съхранение на пчелните продукти и отпадъците;
 - б) позволяват лесно почистване, миене и дезинфекция;
4. питите с мед и другите пчелни продукти се транспортират от пчелина до помещението/ята за първична обработка по начин, непозволяващ замърсяването им, както и достъпа на пчели до тях; това изискване се отнася и при подвижното пчеларство.

Първичната обработка на пчелния мед включва:

1. разпечатване на пчелните пити, центрофугиране и прецеждане на пчелния мед;
2. почистване на съдовете за съхранение на меда;
3. отстраняване на пяната и механичните примеси, ако има такива;
4. отделяне на меда по видове - монофлорен, полифлорен и манов, в различни партии с ясна маркировка и етикетировка.

Разпечатването на пчелните пити, центрофугирането и прецеждането на пчелния мед се извършват с оборудване, изработено от материали, които са разрешени за контакт с храни и са устойчиви към миещи и дезинфекционни средства.

Добитият пчелен мед и другите пчелни продукти се съхраняват в опаковки, отговарящи на изискванията на Наредба № 1 за материалите и предметите от пластмаси, предназначени за контакт с храни (обн., ДВ, бр. 13 от 2002 г.; изм. и доп., бр. 55 от 2004 г.) и Наредба № 24 за хигиенните изисквания към материалите и предметите, различни от пластмаси, предназначени за контакт с храни (обн., ДВ, бр. 56 от 2001 г.; изм., бр. 13 от 2002 г.).

Пчелният мед не трябва да съдържа:

1. механични примеси;
2. остатъци от ветеринарномедицински продукти и препарати за растителна защита, изкуствени подсладители, примеси, забранени с чл. 22 и 24 ЗП, както и други препарати и примеси, влошаващи качеството и застрашаващи безопасността на продукта;
3. патогенни микроорганизми - причинители на заболявания по човека, пчелите и пчелното пило.

Пчелният мед трябва да:

2. е обособен в отделни партии по видове с ясно разграничена етикетировка и маркировка;
3. се съхранява в сухи чисти помещения при температура до 25 °С и влажност на въздуха до 80 %, без достъп на пряка слънчева светлина и в отсъствие на всякакви други странични продукти или материали.

След осигуреното производство е необходимо да се организират доставките не само на местни, а и на регионални и магазини в цялата страна за последваща продажба. Това могат да бъдат: производители на медни сладки, фабрики за сладкарски изделия, козметични и фармацевтични фирми и др. Разбира се от тях трябва да бъде събрана предварително необходимата информация, да е създадена предварителна тясна връзка между производител и потребители и да има подписани договори. Всичко това се регламентира в маркетинговия план. Също така част от продукцията може да бъде предназначена за износ и продажба в европейски страни, които са едни от основните вносители на пчелен мед в Европа и света. Тази дейност обаче изисква доста предварителни усилия насочени към проучване на пазара, рекламиране на продуктите и обезпечаване на тяхната пазарна реализация.

3.Юридически статут на производителя

При регистрация на фирмата е препоръчително тя да бъде регистрирана като ЕООД или като ООД, тъй като за задълженията на фирмата се носи отговорност до размера на записаната дялова вноска, докато при ЕТ например за задълженията на фирмата се отговаря с цялото имущество на фирмата. Освен това тази форма на организация по-лесно набира капитали от ЕТ, по-лесно привлича банкови заеми, ако има добър кредитен рейтинг. За разлика от ЕТ собственикът/ците отговарят имуществено само до размера на дяловата си вноска. Ако фирмата изпадне в несъстоятелност дружеството ще покрива задълженията си само до размера на притежаваното от него имущество, а ЕТ отговаря изцяло с личното си имущество.

Още повече този избор е важен и ако фирмата е семейна или се цели привличането на добре подготвен в професионално отношение партньор. Дружеството с ограничена отговорност позволява това да стане на практика като се създаде ООД. При тази форма може да има различно разпределение на дяловете, според конкретната договореност и ако собствениците са повече от един.

Препоръчително е предприятието да сключи първоначално първите си договори с местни или регионални потребители, които се намират в региона, в близост до производствената дейност на предприятието и с които може по-лесно да се установи пряк контакт.

Дружеството е добре да бъде оборудвано с нов вид кошери, които имат предимства пред останалите кошери, ако се цели производството на био мед. Закупуването на вече развити пчелни семейства допълнително ще съкрати производствения процес и така ще се спестят време и разходи за развитие на нови пчелни семейства. При стартиране на една такава дейност като пчеларството е важно да се прилагат основно технологични новости, за да се осигури както качествена продукция, така и пазарно предимство на фирмата. По този начин тя ще може бързо да се утвърди на регионалния пазар, защото нейната продукция ще бъде предпочитана.

4. Описание на продуктите:

Разбира се, че биологичният пчелен мед е основния висококачествен натурален продукт, който е препоръчително да се произведе от всеки ангажиран с този бизнес пчелар. При неговото производство и съхранение трябва да се елиминират всички източници на замърсяване.

Биологичният пчелен мед е източник на здраве и дълголетие. Той има неповторими вкусови, лечебни свойства и ви зарежда с енергия от природата. Неговото значение се открива най-вече в медицината, фармацията, козметиката. Носители на терапевтичния ефект са: от една страна отделните му съставки – захари, микроелементи, витамини, ензими и други, а от друга страна, тяхното комплексно лечебно действие. Глюкозата и фруктозата способстват за регулиране на нервната дейност, разширяват кръвоносните съдове, подобряват храненето на сърдечния мускул, подобряват обмяната на веществата, имат кръвоспиращо действие, нормализират сърдечната дейност, понижават високото кръвно налягане. Поради това медът се препоръчва при аритмия, хипертония, отоци от сърдечно и чернодробно естество, като тонизиращо средство и други.

Други характерни особености на меда са, че той е лесно усвоим от организма, нискокалоричен, бързо навлиза в кръвта, помага при изграждането на кръвта и не може да съдържа бактерии. Тази особеност на меда се дължи на свойството му да убива бактериите особено, когато бъде разводнен. Освен това от есента до пролетта грижите за пчелите са минимални. Основната работа с пчелите е от ранна пролет до късна есен. Трудът и тогава не е постоянен. Освен пчелен мед, доходи носят и допълнителните продукти, които се произвеждат при събирането на меда. Главно това са:

- **Прополис** - пчелите го използват за да предпазят кошера от студ, вятър и от мишки.
- **Пчелен восък** - използва се за направата на восъчни пити, около 80% се връща обратно в пчеларството. За промишленост се използва около 20%.
- Пчелна отрова – използва се за направата на лекарства и др., които подробно са представени по-нагоре в текста.

5. Цели на фирмата

1. Целта на новосъздадения бизнес е заемането на лидерска позиция в преработката на мед в региона и завладяването на пазарен дял най-малко на 25% от регионалния пазар през следващите три години.
2. Предприятието са се превърне в един от сериозните износители на пчелен мед, до петата година от съществуването си, като през първата година ще се изнася мед за чужбина чрез други фирми, които изкупуват мед и след това го изнасят.
3. След втората година да се създаде собствена дистрибуционна мрежа както за страната така и за износ.
4. Създаване на добър имидж на марката за да стане тя търсена и предпочитана от потребителите.
5. Разширяване на асортимента до третата година, като се включат минимум 5 медни продукта, за реализацията на които е проучен пазара.
6. Изграждане на лични контакти и отношения с управители и мениджъри на основни български фирми занимаващи се с преработка и търговия с медни продукти.

Какви могат да бъдат средносрочните цели на фирмата?

1. Създаване на по-добри познания и опит в областта на биопроизводството.

2. Висока възвращаемост на вложения капитал след пазарната реализация на продукцията.
3. Висока рентабилност на собствения капитал.
4. Повишаване на конкурентоспособността на фирмата и придобиване на конкурентни предимства и заемане на водещи позиции в региона като един от 5 - те основни производители на медни продукти, които са екологично чисти до петата година от нашето съществуване.
5. Увеличаване на пчелните семейства на фирмата до 200 кошера, като целта ѝ е до третата година от нейния живот, от първоначалните 30 кг мед от кошер годишно, до третата година, когато трябва да се разполага с 200 кошера добива на мед да се увеличи на 50 - 90 кг на кошер или общо от 200 кошера до третата година от дейността да се получават 16 000 кг мед на година с тенденция към увеличение.

Какви могат да бъдат краткосрочните цели на фирмата?

1. Обучение на персонала за увеличаване познанията в биопроизводството.
2. Организиране на срещи със сродни организации от други страни, обмяна на опит и информация, пътуващи семинари, обучение в напредналите в това отношение страни и др.
3. Задоволяване на потребителско търсене и нуждите на потребителите.
4. Запознаване с нормативните изисквания и митническите особености в пчеларския сектор при износ.
5. Производство само на биологични продукти, основно пчелен мед, без използването на захарни добавки.
6. Висока възвращаемост на вложения капиталов ресурс след пазарната реализация на продукцията.
7. Постигане на висока рентабилност на собствения капитал.
8. Подобряване на конкурентоспособността и придобиване на конкурентни предимства. До петата година от съществуването на фирмата да се заемат лидерски позиции в региона като се превърне в един от 5 -те основни производители на екологично чисти медни продукти.
9. Човешки ресурси. Препоръчително е освен собственика на формата да има и поне един специалист в отглеждането на пчели и разбира се счетоводител/счетоводна фирма/, а при повече работа трябва да се наемат допълнително хора за преместването на кошерите, ако е необходимо, за добиването на мед и за производството на утвърдените

медни продукти. Ролята на собственика е: да организира изцяло отглеждането на пчелите и производствената дейност; да управлява организационно и финансово фирмата; да се грижи за: наемането на персонала, за неговото обучение; да осъществява връзката с институциите и да се грижи за клиентите и пазарната реализация на продукцията. Освен това специалистът за отглеждането на пчелите може да е заместник управител, който не само ще наблюдава, но и ще извършва грижата за пчелните семейства, ще отговаря за вътрешния ред в предприятието и ще управлява пряко производствения процес.

Много важно изискване в пчелина да е разположен в екологично чист район, в близост до който няма промишлени предприятия или ферми с животни. Необходимо е в близост да има воден басейн - река или язовир, защото това е необходим фактор за работата на пчелите. В близост до пчелините не трябва да се развива интензивно селско стопанство, тъй като при конвенционалното селско стопанство се използват изкуствени торове, пестициди и редица други вещества, които замърсяват средата, а оттам и пчелния мед.

Необходимо е в избрания регион да вирее подходяща растителност, която благоприятства работата на пчелите, необходими за опрашването, а именно - ливади и пасища, слънчоглед, полски синап, трън, равнец, мак, див фий, глухарче, лайка, маргаритка, магарешки бодил, семенни дървесни видове като череша; сливи, ябълки; акация, върба, липа; кестен, малина, дървовиден бъз и др.

Повечето производители на мед в района на Стамболово са дребни земеделци и животновъди, които не се занимават професионално с пчели - предимно това са хора, които отглеждат малко на брой кошери, подхранват пчелите си със захар и не сменят восъчните пити, което прави техните продукти по - ниско качествени, много сладки, което до някаква степен е по - вредно.

Дребните производители оперират на местните пазари, като продават продукцията си предимно на роднини или на местното население или пък в местните магазини. Целта на фирмата трябва да се насочи към търсене на връзка с тези дребни производители и при възможност да се сключат договори с тях за по-качественото отглеждане на пчелите и използване на съответната технология за производство на био мед, а там където е необходимо да се инвестира в тези производители, които са съгласни с такива условия, да им се предостави необходимия инвентар за да могат да произвеждат качествен мед и медни

пити, който фирмата да закупува. По този начин ще се увеличи обема на производство и ще могат да се постигнат поставените бизнес цели.

6. SWOT анализ

При определяна на риска се прави SWOT анализ, който показва какви са силните и слабите страни, възможностите и заплахите.

Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> • Сравнително ниския процент риск, който носи подобен бизнес; • Активната дейност е съсредоточена в различни периоди, което позволява развитието и на съпътстващи производства и дейности; • Висока възвръщаемост на вложения капитал, след реализирането на продукцията на пазара; • Бизнесът се обслужва от сравнително малко хора; • Територията екологично чиста и е подходяща за подобни дейности; • Наличие на европейски програми; • Търсене на биологично чист мед на пазара. 	<ul style="list-style-type: none"> • Липса на подготвени кадри; • Опасност от нисък доход; • Съществуващите европейски програми не се използват ефективно; • Ниска информираност за биопроизводството; • Повишен интерес към пчеларството и увеличаване на конкуренцията; • Трудности при отпускането на кредити.
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> • Получаване на европейско финансиране; • Превръщане в един от основните износители на пчелен мед до петата година от стартирането; • Създаване на собствена дистрибуционна мрежа както за страната, така и за чужбина; • Увеличаване на пчелните семейства; • Включване и на други медни продукти в производствената дейност; • Подобряване на конкурентоспособността. 	<ul style="list-style-type: none"> • Риск от лоша организация и недостатъчна грижа за пчелите през зимата; • Опасности от пестициди в селския район; • Опасности от болести по пчелите, които се разрастват бързо; • Опасност от вандалски набези и кражби на пчелните семейства/кошерите; • Невъзможност да се предвидят атмосферните условия и вредите, които те могат да нанесат.

За реализацията на един бизнес план особено значение има финансирането и ако то е по дадена европейска програма трябва да имаме основни понятия по отношение насоките и изискванията по тази програма.

7. Пчеларството и ОСП

Тук трябва да се отбележи, че темата за пчеларството в новата Обща селскостопанска политика (ОСП) отново е на дневен ред, след като станаха ясни секторните интервенции, по които фермерите ще могат да кандидатстват след 2023 г.

Трябва да е ясно обаче, че в новата ОСП няма да има Национална пчеларска програма. Предвидени са секторни интервенции, които са посочени по-долу в текста.

СЕКТОРНИ ИНТЕРВЕНЦИИ:

- консултантски услуги, техническа помощ, обучение, информация и обмен на добри практики, включително чрез работа в мрежа, за пчелари и за пчеларски организации;
- инвестиции в материални и нематериални активи, както и други действия, включително за борба срещу агресорите и болестите, подновяване на кошери и подвижно пчеларство;
- действия за подпомагане на лабораториите за анализа на пчелните продукти, загубата на пчели или спада на производителността, както и потенциално токсичните за пчелите вещества;
- действия за запазване или увеличаване на наличния брой пчелни кошери в ЕС, включително развъждане на пчели;
- сътрудничество със специализирани органи за изпълнението на изследователски програми в областта на пчеларството и пчелните продукти;
- популяризиране, комуникация и маркетинг, включително действия за наблюдение на пазара и дейности, насочени по-специално към повишаване на осведомеността на потребителите относно качеството на пчелните продукти;
- действия за повишаване качеството на продуктите.

Пчеларите са допустими бенефициенти и по Втори стълб на ОСП. В новия програмен период те ще могат да се възползват от ново направление по мярка 10 "Агроекология и климат". Направлението "Опазване на пчелни семейства" ще включва две поддейности: засилване на екологичния потенциал на опрашване в зони Натура 2000. Втората е опазване на пчелни семейства в планински райони и в зони извън тях.

До колко и по какъв начин пчеларите ще се възползват от тези нови възможности зависи от тяхната информираност и активност. На този етап една немалка част от съвременното българско пчеларство е добре съоръжено, много пчелари работят с голям брой нови кошери, производителна техника, обслужващи машини от последно поколение. Благодарение на Националната пчеларска програма, действаща от 2008 година насам, значително се подобри инвентара на българските пчелари. Не е така обаче по отношение на общоприетите технологии на пчеларстване, където човешкият фактор е основен.

Съществува и обратната тенденция. Напоследък е изключително разпространено, а и вярно твърдението, че пчеларите хвърлят огромни усилия за да опазят пчелите си, да възстановяват загубените през зимата и пролетта семейства, но това не е достатъчно за да имат ефективна и печеливша пчеларска дейност. Причините за това са комплексни:

- Вниманието е насочено преди всичко към усвояването на субсидии и държавни помощи, а на втори план остават личното отношение и професионализъм. Това кара всички, които са свързани с българското пчеларство да твърдят, че ползата от Националната пчеларска програма, субсидиите за практикуване на биологично пчеларство и други, е по-скоро съмнителна и затруднява естественото развитие на сектора. А естественото развитие в условията на пазарна икономика е категорично основано на частната инициатива, на производителност и икономическата ефективност. Все неща, които са в противоречие със субсидиращата политика;
- Политиката на профилактика и здравеопазване на пчелите има твърде много недостатъци, а най-важният е дистанцирането на личните ветеринарни специалисти от пряката дейност в пчелините (поради липса на знания и опит и поради липса на финансов интерес). Като резултат има големи поражения в здравната профилактика, а липсата на информационна и обучителна дейност на пчеларите допълнително усложнява нещата;
- Преексплоатирането на пчелите от много пчелари е голям проблем, защото води след себе си отслабване, заболяване, среда за паразити, стоящи в основата на повсеместната гибел на пчелни семейства. Така се получава и онзи затворен кръг в съществуването на пчеларството, където потъват много средства и труд на пчеларите и се фиксира неефективност в тази дейност.

VII. Маркетингов план

За да се направи добър маркетингов план е необходимо да се познават добре европейските и световните пазари на мед и медни продукти. Ето някои отличителни белези на международния пазар.

Най-големия дял продажби на биопродукти в евросъюза се пада на Германия. В световен мащаб биопазарите ще продължават устойчиво да растат в близките десетилетия, а заедно с тях и пазарите на биологични пчелни продукти.

Бразилия е един от най-големите производители на биологичен мед, като Аржентина и Мексико също произвеждат значителни количества. Все още липсват надеждни и актуални

официални данни за точното количество на произведеният биологичен мед, но то е много малка част от световното производство на конвенционален мед.

Интересът към биологичното пчеларство в глобален план е голямо, защото биологичният мед намира добър прием на световния пазар. В по-развитите и богати северни и средноевропейски страни, биологичният мед също има добър пазар, и преди всичко се внася, защото месният биологичен мед не достига.

Германия е най-големият пазар на пчелен мед в Европа, но биологичният мед заема все още малък относителен дял от общия пчелен мед на пазара. Италия е най-големият производител на сертифициран биологичен мед в ЕС. Биологичното пчеларство в ЕС е с голям потенциал и важна роля в него ще играят страните от югоизточна Европа, включително и България, защото са едни от големите производители.

Капризните пазари на Европа изпитват глад за качествен и сертифициран биологичен мед, поради което те се очертават като важни целеви пазари за българските пчелари. В ЕС, респективно и в България има строги изисквания за производството и маркировката на биопродукти. Производството трябва да отговаря на определени стандарти и да е сертифицирано от независим орган, а от юли 2010 год. производителите и доставчиците на биопродукти в ЕС са задължени да използват специално лого. Пчелните биопродукти са с по-висока цена от конвенционалните, но предоставят възможност за създаване на много други биопродукти с висока добавена стойност. Този пазар вече има своите лидери, търговски марки и лоялни консуматори.

Сертифицираните биологични пчелни продукти са уникални и с високо качество. Гарант за тяхното качество е сертифицирането, което удостоверява, че отговарят на определени стандарти за производство на биологична продукция, защото са подлагани на редовни проверки от сертифициращ орган, който се посочва на етикета. Сертифицирането осигурява постигането и поддържането на строго определено качество, удовлетворяване на потребителите и подобряване конкурентните позиции на биологичните производители на пчелни продукти.

Онлайн пазарите на земеделски продукти показват трайна и устойчива тенденция към растеж, въпреки традиционните предпочитания и по-голямото доверие на потребителите към офлайн пазарите на храни и напитки. Големите вериги в САЩ ЕС и др., разработват усилено онлайн пазарите на земеделски продукти, защото те имат огромен потенциал, който все още не е развит. В сравнение с офлайн, онлайн пазарите на земеделски продукти са все още

пренебрежимо малки и в настоящият момент заемат едноцифрени проценти спрямо тях. Въпреки това в близкото десетилетие се очаква онлайн пазарите на земеделски продукти, включително и на биологични пчелни продукти да продължат да нарастват с високи темпове.

Маркетинговата стратегия е свързана със сегментирането на вътрешният и външният потенциален пазар, на които дадената фирма ще оперира и дружеството ще се позиционира. Тук ви представяме едно резюме на проучване направено от Любомир Любенов, което представя сегментирането на пазарите за български пчелни продукти, което е публикувано от: Института за икономически изследвания при Българска академия на науките.

„Основните продуктови пазари на пчеларския сектор – мед, цветен прашец, пчелен восък, прополис, пчелен хляб, пчелно млечице, пчелна отрова, пчелни майки, кърмачки, пчели, опрашване и апи-туризъм са идентифицирани чрез макросегментиране. Впоследствие техните клиентски сегменти бяха идентифицирани чрез микросегментиране на национални и международни пазари.

Националните пазари на пчелни продукти се обособяват на организационни и потребителски пазари. Организационните пазари на мед и други пчелни продукти са сегментирани чрез прилагане на различни критерии. Перспективни целеви пазари са онлайн и офлайн аукционите за пчелен мед и сегментите за прашец, пчелно млечице и пчелни майки. Потребителските пазари също са сегментирани по начин, по който сегментите за директни продажби и фермерските пазари се определят като целеви пазари за клиенти за конвенционален мед, а за органичния мед – онлайн пазарите. Целевите потребителски пазари са сходни за пчелния прашец и пчелното млечице.

Сегментирането на международните пазари за български пчелни продукти се основава на икономически, географски, демографски, културни и ценови фактори. Целевите пазари са подразделени на пазари в европейски държави – Група 1: Германия и Обединеното кралство, Група 2: Франция, Италия, Холандия, Белгия и Швейцария и Група 3: Гърция и Австрия, както и целеви пазари в т.н. наречени „трети страни“ – Група 4: Саудитска Арабия, Съединените американски щати и Япония. Синтезирани са изводи за целевите пазари и пазарните ниши.³

Организираните пазари (стокови борси, аукциони, тържища, пазари на производители, търгове) не са се утвърдили като традиционни при реализация на конвенционален или биологичен пчелен мед. В нашата стопанска практика масово се използват неорганизиран

³ <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=853212>

пазари под формата на индивидуални преговори между производители и търговци на едро на пчелен мед – конвенционален и биологичен. В тези случаи пчелният мед се търгува като суровина и цената се формира основно от организационните пазари – големите търговци на едро. При потребителските пазари на дребно, основната част от пазара у нас е доминирана от търговските вериги, които се стремят към масовизация и понижаване на цените. Общата аграрна политика (ОАП) на ЕС през новият референтен период 2021- 2027 год. насърчава късите вериги за доставки на земеделски продукти, развитието на широколентовият интернет и IT технологиите в селските райони. Това създава добри предпоставки пред производителите на годни за крайна консумация и качествени биологични пчелни продукти да търсят директен контакт с крайните клиенти и все по-често да прибягват към използването на социални медии, сайтове и др., като средства не само за комуникация и директна връзка с потребителите, но и за директен достъп до пазари без посредници.

Производителите на биологични пчелни продукти имат възможността директно да реализират своята продукция, а потребителите получават правото на информиран избор за продукти, специфични за определени региони при осъществяване на необходимият контрол и гарантиране на определено качество чрез Наредбата за директни продажби, която дава правото на земеделските производители да продават мляко, мед, птици, зайци, дивеч, както и колбаси собствено производство. В най-общ план директните продажби могат да се осъществяват в земеделското предприятие и/или извън него.

Международният опит показва, че добре развити и разпространени са директните продажби направо от земеделският производител на биологични пчелни продукти.

Селският и различните видове туризъм предоставят добри възможности за покупка и консумация на тези продукти, директно от производителя.

Директните продажби извън местоположението на земеделското предприятие (пчелина) може да се осъществят чрез разкриването на щанд на различните видове пазари на крайните потребители – общински, фермерски, местни и др. Наредбата за директни продажби не дава възможност на земеделските производители на биологични пчелни продукти, сами да определят какви количества продукция да продават директно. Тя изисква значителни инвестиции, които трябва да направят пчеларите, за да отговорят на изискванията ѝ, поради което считаме, че тя все още не е допринесла особено за по-прекият достъп на малките земеделски производители до биопазарите.

След повече от три години от влизането ѝ в сила у нас, най-голям интерес към директните продажби проявяват производителите на мед и пчелни продукти. Добри възможности за реализиране на биологични пчелни продукти предоставя директният маркетинг, чрез който освен пчеларят и потребителят също може да поеме инициатива и предложи оферти за покупка ползвайки информация получавана от масмедииите. Потребителят има възможност да отправи оферти към различните производители на биологични пчелни продукти. За изпращане на посланията и за получаване на обратна връзка може да се използват едновременно традиционни и онлайн канали за директен маркетинг: директна поща, факс, телефон, телевизия, радио, SMS, MMS, имейл, интернет.

Законодателната база на директния маркетинг у нас се регламентира от Закон за електронната търговия, Закон за защита на личните данни, Закон за храните (забранява продажбата на храни чрез интернет) и др.

В последните години използването на директния маркетинг се е повишило значително, като основната заслуга за това има Интернет, но земеделските производители у нас все още използват слабо тези възможности. България се характеризира с големи разлики в достъпа до интернет между градското и селското население. Ключов момент при директния маркетинг е използването на бази данни, които позволяват предлагането на биологични пчелни продукти на специфична, специално подбрана група от настоящи и потенциални клиенти.

Директният маркетинг позволява голяма персонализация и измеримост на резултатите. Земеделските производители на биологични пчелни продукти трябва да имат уебсайт, за задържане вниманието на клиентите, ефективно привличане на потенциални клиенти онлайн и задържането им чрез социалните мрежи и др. Те могат да използват комбинация от няколко маркетингови канали като: директна поща, Е-поща, социални мрежи, SMS, персонализирани уеб адреси и др.

Онлайн пазарите са особено подходящи за реализация на сертифицирани биологични пчелни продукти и мед, защото качеството им не буди традиционното недоверие, както при конвенционалните онлайн пазари на земеделски продукти. Това показва един потенциално успешен уебмодел в рамките на тази пазарна ниша. Основните цели онлайн пазари, към които може да се насочат биологичните пчелни продукти и мед са заетите образовани хора без свободно време, възрастните и болните, майките с деца и всички потребители ориентирани към здравословен начин на живот.

Директният маркетинг и личните продажби позволяват на производителите на биологични пчелни продукти да установят по-здрави и ефективни връзки с крайните потребители и да контактуват директно с тях. Така, те могат да положат основите за изграждане на дългосрочни и трайни отношения с конкретни крайни потребители, в условията на демасовизация на пазарите. Благоприятен фактор в това отношение е Интернет, който предоставя широки възможности на достъпна цена, дори за помалките по-размер и доходи производители на биологични пчелни продукти. Само 456 фермери са се регистрирали за осъществяването на директни продажби – над 70% от тях са производители на мед и други пчелни продукти, които имат право да предлагат продукцията си в цялата страна.

Значително подобряване на възможностите за реализация на биологичните пчелни продукти предоставят стратегическите подходи на съвместен маркетинг – организации на производители, маркетингови кооперативи, маркетингови бордове, клъстери и др. Те могат да увеличат значително пазарната сила на производителите на биологични пчелни продукти, но за съжаление биологичните пчелари у нас нямат култура на сдружаване. Това им пречи да си осигурят по-добри позиции при сключване на сделки с търговците на едро, дребно и др., а също ограничава и пазарният им достъп до големите национални и международни пазари.

VIII. Закупуване на дълготрайни материални активи

За 200 пчелни семейства, е необходима по-голяма площ например в рамките на 100-200 дка на територията.

За да снабдите с необходимия инвентар вашето пчелно стопанство трябва да се снабдите с основния за това производство инвентар. Тук ви представяме най-важния инвентар. Преди да пристъпите към тяхното закупуване е важно да се информирате подробно за пазарните цени и за предимствата на различното оборудване. За целта съберете различни оферти, срещнете се и с някои пчелари, които вече са ги изпробвали и имат практически наблюдения за да можете да прецените мотивирано.

Препоръчително е да се планира закупуването на **кошери с въртящи се рамки тип „КЕНТ”**, които са едни от най-съвременните механизирани кошери, при които по-голямата част от човешките дейности се извършват от машини и електроника. Чрез тяхното прилагане, пчелните семейства за които се грижи един пчелар могат да бъдат увеличени многократно в сравнение с традиционните кошери. Чрез подходяща подготовка и модерна технология, както и чрез активното използване на природните дадености, професионалните пчелари

могат да достигнат европейско равнище на производителност на труда. Второто огромно предимство на този вид кошери с въртящи се рамки е, че благодарение на въртенето на рамките се възпрепятства развитието на вароатозата в пилото. В периода на медосбора, не е необходимо прилагането на никакви химически препарати против акари и с това се запазва първоначалното състояние на меда.

Качеството на меда в световен мащаб се наблюдава много стриктно и може да бъде продаван единствено чистия продукт. Кошерът, заедно с неговата технология, осигуряват възможност за производството на биологично чисти пчелни продукти. По време на усиленото събиране на нектар в периода на роене, пчелното семейство изгражда килийки върху плодниковите рамки. Кръглите рамки в плодника, ежедневно се въртят на 180 °, под чието влияние провисналите маточници на следващия ден се обръщат нагоре. Пчелите не приемат промененото им положение и ги прегризват. Така по време на събирането на нектар, пчелното семейство не се разпръсква и след като не може да бъде отгледана пчела-майка, роенето става невъзможно. По този начин се осигурява непрекъснатото събиране и на прашец. „Пашата“ при пчелите става управляема, противно на технологичните грешки, произтичащи от пиковите периоди при традиционното пчеларство. Друго неопенимо предимство на този кошер е, че възпрепятства роенето на пчелното семейство.

Машината за центрофугиране на пчелен мед - представлява голям цилиндър, изработен от поцинкована ламарина. Отдолу е плътно затворен с конусовидно дъно. В долния край има кранче, през което изтича медът. През средата минава ос, към която са прикрепени касетките, където се слагат питите. Към оста е прикрепена система от зъбни колела и ръкохватка за завъртане на центрофугата. В следствие на центробежната сила, получена при въртенето, медът излиза от килийките. Центрофугите се делят на хордиални и радиални. При хордиалните - касетките заемат положението на хорда. У нас най -разпространени са с 4 касетки за плодникови пити. Радиалните са големи и побират от 28 до 60 пити. Привеждат се в движение с помощта на механичен двигател.

Важно е да се закупи **парна восъкотопилка**, която да отговаря на европейските стандарти. Такава е например парната восъкотопилка „VAPOR 15“. Тя представлява сандъче в което има телена мрежа, върху която се слага восъка. Под мрежата има метална поставка, наклонена напред и завършва с коритце в което се събира разтопения восък. Слънчевите лъчи загряват восъка до 70-75°C .Още при 64°C восъка започва да се топи.

Правилните процеси по вадене и обработка на цветния прашец са ключови фактори за постигането на качествен продукт, съответно добра цена. Съществуват два варианта за съхранение на прашеца след неговото изваждане от кошерите - директно замразяване или сушене, почистване и съхранение.

При директното замразяване, е необходимо поддържане на минусови температури на съхранение от добива до консумацията, което налага наличието на големи хладилни камери.

При втория вариант изсушаването на прашеца е първото и най-важно действие, независимо дали вадим прашеца с вътрешен или външен прашецоуловител. Това трябва да стане веднага след неговото събиране от кошерите. Посредством **машини за сушене на прашец** се постига оптимално и равномерно отнемане на влагата от топчетата прашец. Процесът е строго контролиран и продължава около 12 часа и зависи от вида прашец и неговата влажност. При използването на професионални машини се запазват над 90% от качествата на продукта. Закупуването на **ултравиолетова фурна за сушене на пчелен цветен прашец и плодове** е една от възможностите, но тя трябва да отговаря на европейските стандарти. Различните възможности в този случай изискват компетентност и професионална преценка.

Ако искате да се възползвате от мобилното пренасяне на кошерите трябва задължително да си закупите подходящ автомобил и/или ремарке. Много от производителите на стоки за сектора на пчеларството предлагат широка гама от оборудване за транспортиране на кошерите, което е произведено в заводски условия, но то е възможно основно от големите стопанства.

В рамките на сезона, пчеларят е принуден да организира своите пчели до пет пренасяния, защото медоносните зони рядко са разположени в близост до пчелина. Така че задължително ще има знанието за това, как да се направи ремарке за превоз на пчелите със собствените си ръце, чертежи и инструкции също не ще бъде излишно. Постоянно преместване на пчелите към нови места улесняват медната реколта и допринасят за растежа на общия брой на мед до 40%.

Средният срок на цъфтежа на растенията-медоносов трае от 10 до 20 дни, след това пчелите и се местят на друго място. Тези миграции, обикновено не попадат в горещите месеци.

При температури над 25 ° е важно да се организира качествена вентилация, за да не се нападнат кошерите от насекоми. За да се улесни работата на номадските пчелини пчеларите трябва да се купуват или да се произвежда самостоятелно специални приспособления, които

помагат да се транспортират удобно съответните пчелини. Какви могат да бъдат те? Ето някои възможности:

- най-лесното решение е кола или количка-лифт, но тя има много малък капацитет, ако не е оборудвана подходящо;
- по – добрият вариант е кола с домашно ремарке;
- друг вариант е лек автомобил със специално обособени канти за превоз на пчелни пити;
- най-сложен и най-удобен – платформа за превоз на пчелите или пчелопавильон.

Ето защо закупуването на лек автомобил е важно. Трябва да изберете най-подходящото за вашите възможности транспортно средство, защото то може да улесни или да съкрати доста от бъдещите ви ангажименти по отношението на транспортирането на пчелините.

За производството на медни продукти е задължително наличието на подходящ сграден фонд, който трябва да е разположен в непосредствена близост до пчелина. В него трябва да са обособени в най-добрия случай: обслужващи помещения за центрофугиране, разтопяване, темперирание, хомогенизиране и разфасоване на пчелен мед, сушене и извършване на други производствени дейности за производството на различни медни продукти, склад за съхранение на амбалажа и пчелната продукция, учебна зала и помещение за офис.

Предприятията за добив на мед трябва да отговарят на хигиенните изисквания и условията за производство и търговия съгласно Наредба № 7 от 2002 г. за хигиенни изисквания към предприятията, които произвеждат или търгуват с храни, и към условията за производство и търговия с качествени и безопасни храни (обн., ДВ, бр. 40 от 2002 г.; изм. и доп., бр. 59 от 2003 г.). Те се одобряват и регистрират по реда на чл. 92, ал. 1 от Правилника за прилагане на Закона за ветеринарномедицинската дейност (ППЗВД).

При добив на пчелен мед и други пчелни продукти се спазват следните изисквания:

1. кошерите, пчелните семейства, пчелините (стационарни или временни), както и прилежащите помещения, свързани с отглеждането и обслужването на пчелните семейства, се поддържат чисти, подредени и в добро състояние;
2. пчеларите и помощният персонал, заети с първичната обработка на меда и пчелните продукти, носят подходящо чисто работно облекло;
3. помещението/ята за първична обработка и помещението/ята за съхранение на питите и добития пчелен мед и други пчелни продукти отговарят на следните условия:

а) позволяват извършване на всички дейности съгласно технологичния процес за първична обработка и съхранение на пчелните продукти и отпадъците;

б) позволяват лесно почистване, миене и дезинфекция;

4. питите с мед и другите пчелни продукти се транспортират от пчелина до помещението/ята за първична обработка по начин, непозволяващ замърсяването им, както и достъпа на пчели до тях; това изискване се отнася и при подвижно пчеларство.

Техническо оборудване:

- Компютърна система в мрежа, принтер, копирна машина, телефон;
- Пушилката служи за получаване на пушек, чрез който се успокояват пчелите при преглед и задължително трябва да се осигури.

Много от българските пчелари са получили финансиране по мярка „Техническа помощ за пчелари и сдружения на пчелари“ за дейност „Подпомагане на закупуването на техническо оборудване при първичния добив и обработка на пчелния мед“ - *стопани притежаващи не по-малко от 20 и не повече от 100 броя пчелни семейства към датата на кандидатстване* от Националната програма по пчеларство. Тази мярка до момента е най-предпочитаната от пчеларите.

Цедка - За да се получи чист мед, още при центрофугирането му той се прецежда през цедка за мед. Тя се окачва на кранчето на центрофугата или се поставя на съда, за да може да премине през цедката и от нея в съда за мед.

Шпорчето служи за притискане на телът към восъчната основа, така той се връзва в основата.

Пчеларската тел се използва за обтелване на рамките за която се прикрепя восъчната основа. Най добре е телът да е поцинкован за да не ръждяса.

Хранилките се използват се за подхранване на пчелите. Хранилките биват най-различни, от дърво, стъкло, ламарина, пластмаса и др. Те обикновено се поставят отгоре над пчелното семейство в специално изрязано място на покривната табла. Използват се и вътрешни хранилки. Те имат плоска форма и заемат място колкото една пита. Наричат се рамки хранилки.

Пчеларският нож служи за изрязване (разпечатване) на капачките на запечатания мед. Той трябва да е тънък и добре изострен от двете страни. Използват се също така и електрически, парни ножове и вилици за разпечатване.

Рамкоповдигачът представлява удължено плоско желязо с дължина между 20-30см.и ширина 2-3см. Той служи за повдигане и отместване на рамките за почистване на кошера от пчелния клей.

Строително-ремонтна техника: това е набор от обслужващи инструменти, който е необходим на пчеларя. Това могат да бъдат: прободен електрически трион, електрическо ренде, бормащини (стационарни и/или подвижни), виброшлайф, ъглошлайфа и други обслужващи производството инструменти.

Съоръжение за съхранение на пчелни пити.

Кантар за измерване и електрическа везна за измерване;

Сонда за вземане на проба;

Касов апарат;

Работното облекло е задължително при работа с пчелите. За целта трябва да се употребява специално облекло, което предпазва от ужилвания. То трябва винаги да е чисто, без никаква миризма, светъл цвят и гладка материя. То включва: пчеларски гащеризон с маска, за предпочитане тя да е вентилираща; пчеларска мрежа, блузон; було и ръкавици. Въпреки съществуващите различни модели була, те имат предназначение да предпазят лицето, главата и врата на пчеларя от ужилване. Те могат да бъдат от метална мрежа, от тюл или от друга материя.

При разрастване на бизнеса и наличието на производствен капацитет за преработката на мед от съответната фирма са необходими различни производствени линии и системи, които да автоматизират различните процеси. Представяме ви на кратко автоматизираното производство на мед:

- **Ваната от неръждаем метал**, трябва да е свързана с помпа и тръбна система с хомогенизатора за декристализация на меда, **метална скара** от неръждаем метал, под която е разположена по-фина **метална мрежа** за прецеждане на втечнения мед. Съоръженията за декристализация на меда в съвременните предприятия са снабдени с електронни записващи устройства и температурни датчици. За набавяне на данни, с оглед валидиране на стойностите на температурния контрол се извършва и допълнителна физическа проверка на температурата с калибриран термометър.
- **Хомогенизация и филтриране.** Втечненият мед се смесва в общ съд с двойни стени, поддържащ температура (40-45°C), оборудван с подходяща спираловидна бъркалка

от неръждаем метал. Необходимо е в случая да се изгради цяла система, тъй като от **ваните или термокамерите за декристализация** медът се насочва за филтрация и хомогенизиране по **тръбен път** чрез подемна сила на двупосочна помпа. Филтрацията се извършва обикновено с внасяни в страната **филтри** с големина на отворите 270 микрометра (μm), (важно изискване при филтрирането на меда, свързано със запазване на прашеца в продукта, маркер за видовата идентификация на пчелния мед, е отворите на филтрите да не са по-малки от 0,2 мм).

*Процесът на филтрирането на пчелния мед се третира като ККТ (критична контролна точка) – следи се цялостта на **ситото** преди работа, а след приключването ѝ се отстраняват останалите в ситото остатъци от восък, части от пчели и др. биологични и физични замърсители на продукта. Тези отпадъци се означават и третират в предприятията като СЖП (странични животински продукти).*

- **Разфасоването** се извършва на различни машина с регулиращи се дозировъчни устройства.
- **Производствените опаковки** могат да бъдат метални, стъклени, полиетиленови или от друг материал, разрешен за контакт с храни, а според на обема си опаковките биват:
 - големи опаковки – за разфасоване и съхранение на пчелен мед в предприятието могат да се използват само нови (неупотребявани) тенекки или метални варели (до 300 кг).;
 - малки (потребителски) разфасовки – стъклени или от изкуствени материи буркани, кофички, тубички и др.

При малките т.нар. „туристически опаковки” (10-20 g – за чай), се използват **специални дозираци и пакетиращи машини за порционен пакетаж**. При този начин на разфасоване филтрираният и хомогенизиран пчелен мед се транспортира по **тръбен път с помощта на двупосочна помпа до бункера на дозиращата и пакетираща машина, където става пакетирането на порционираните пакетчета**.

Тези машини са автоматизирани и разфасовката на меда се извършва в предварително зададени нетни количества. Преди започване на работа на машината се монтират първичните опаковки – ролки в зависимост от фотоиндикацията им. След определяне на точното им положение ролките се пристягат с помощта на **конусовидни шайби**.

Подаването на пчелния мед започва като дозирането на определения грамаж се извършва от оператора на машината. За да се оптимизират параметрите на обемния дозатор, проверката на теглото на пакетчетата се извършва на **електронна везна** за два удара на машината.

От поточната линия след машината отделните порционирани пакетчета се събират в **пластмасови каси, поставени на пластмасови скари**, преди последващият им последен пакетаж в търговски опаковки. Съгласно Наредбата за предварително опакованите продукти всяко предприятие за разфасовка на пчелен мед следва да определи съответни работни режими на грамажа на отделните потребителски опаковки.

- **Изисквания към процеса на разфасоване на меда в големи опаковки:**
 - медът да тече в средата на опаковките, поставени върху хоризонтална повърхност;
 - допълнителното попадане на въздушни мехурчета в меда се избягва чрез:
 - изчакване около 1 час след разбъркването, за да се издигат на повърхността, при нужда пяната се отстранява и тогава започва разфасовката.
 - монтиране на специален разфасовъчен резервоар, изравняващ налягането преди кранчето за изтичане на меда.
 - контрол върху точността на дозирането – на всеки час от всяка партида мед се претеглят няколко разфасовки и се изчислява вариацията на зададената маса да не надхварля $\pm 2\%$.
 - затваряне на опаковките с мед с подходящи, разрешени за целта капачки или фолио – автоматично или ръчно.
- **Етикетирането на напълнените и затворени производствени опаковки** се извършва на подходящи маси, разположени близо да разфасовъчната машина. Пакетирането в кашони се прави само на дребните потребителски опаковки, понеже медът в стъклени съдове (буркани) следва да се съхранява защитен от пряка слънчева светлина. Големите опаковки (тенекии, варели) се подреждат директно на палети.
- **Пакетирането на отделните малки порционирани потребителски опаковки пчелен мед в транспортни опаковки** (картонени кутии или транспортни кашони), се извършва ръчно чрез изброяване на съответния брой пакетчета. След напълване на

търговските опаковки на тях освен партидният номер фигурира и теглото на съответната търговска опаковка, в зависимост от договорените изисквания с търговската верига или клиент.

- **Палетизиране.** На един палет се поставят до 3 реда с 15 тенекии на ред и по 5 реда кашони с буркани. В помещението за палетизиране или близо до входа на склада за съхранение на готовата продукция следва да има подходяща везна (кантар) за претегляне на палетите с преработен мед.
- **Съхранение на готовата продукция.** Палетите с кашони или тенекии се транспортират за предпочитане с подходящи ръчни хидравлични колички или с електрокар (но не и мотокар) до подходящ склад за готова продукция. Той трябва да позволява лесно, редовно проветряване без пряка слънчева светлина; да поддържа температура до 25°C и влажност на въздуха – до 80%.

Сумата на инвестицията зависи от целите, които си поставяте и от финансовите ви възможности. Това трябва да се прецени много внимателно и компетентно от всеки производител, за да не се подложи производството на сериозен риск. За целта е препоръчително да се започне с по-малък брой кошери и по-малък обем медно производство и постепенно да се търси възможност за финансиране и разширяване на производството. Особено внимателно трябва да се подхожда и към пазарната реализация, която обикновено се negliжира от всеки нов предприемач, а тя е от съществено значение за възстановяване на инвестициите и за създаване на условия за тяхното разширяване. Освен това маркетинга е сложен и дълъг процес по който трябва да започне да се работи най-късно при стартирането на производството. Задължително трябва да се прецени добре и размерът на инвестицията, която в условия на висока инфлация се променя доста бързо и при одобряването на проекта или на заема се оказва, че тя често е недостатъчна. След което трябва да се прецени размера на собственото финансиране и на грантовото финансиране или размера на тегления заем. Преценете добре и кога на практика реално можете да разчитате на постъпления и дали можете да поддържате такъв обем производство и по време на мониторинговия период, ако разчитате разбира се на проектно финансиране.

Тук е важно да се посочат най-често допускани грешки от бенефициенти при кандидатстване по Националната програма по пчеларство Държавен фонд „Земеделие“. Натрупаният опит позволи на отдел „Пчеларство, мляко и интервенции“ към дирекция

„Селскостопански пазарни механизми“ да анализира и обобщи най-често срещаните грешки от бенефициентите при кандидатстване по Програмата, това са:

1. Липса на регистрация/пререгистрация като земеделски стопанин за настоящата стопанска година. Допустими за подпомагане по мярка А, мярка Б, мярка В, мярка Г и мярка Д са лица, регистрирани като земеделски стопани по реда на Наредба №3 от 1999 г. за създаване и поддържане на регистър на земеделските стопани. Регистрацията като земеделски стопанин се извършва в Областните дирекции „Земеделие“ или в Общинските служби по земеделие по постоянен адрес на физическото лице или едноличния търговец или по седалище на юридическото лице.
2. Наличие на изискуеми публични задължения. Общо изискване за всички кандидати по Програмата, съгласно чл.9, ал.1, т.2 от Наредба № 10 от 13.12.2019 г. е липсата на публични задължения по смисъла на чл.162, ал.2, т.1 от Данъчноосигурителния процесуален кодекс към държавата, установени с влязъл в сила акт на компетентен орган, към момента на кандидатстване.
3. Разходи, извършени извън периода на пчеларската година. Съгласно чл. 41 на Наредба № 10 от 13.12.2019 г. ползвателят на помощта следва да извърши одобрените разходи в периода от 1 август на предходната финансова година до 31 юли на финансовата година, за която се кандидатства за подпомагане.
4. Заявен е разход с включен ДДС, в случаите, когато кандидатът е регистрирано лице по ЗДДС. Съгласно чл.8, т. 2 от Наредба № 10 от 13.12.2019 г.: „Недопустими за финансиране са разходите за възстановим данък върху добавената стойност (ДДС).”
5. Заявеният за финансиране актив по Мярка А, Дейност 1 не е с показатели за оценка съгласно посочените в приложение 1 на сключения договор с ДФЗ, с което не е изпълнено задължение, съгласно т. 4.14 от подписания договор с ДФЗ: "ПОЛЗВАТЕЛЯТ се задължава да извърши одобрените дейности и разходи, в сроковете по глава III от този договор, в съответствие с Таблицата за одобрената финансова помощ (Приложение I към договора) и съобразно действащото българско законодателство и правото на Европейския съюз."
6. Закупуване на препарати за борба срещу вароатозата с еднакво активно вещество или химична група. Съгласно чл. 14, ал. 5, т. 3 от Наредба № 10/2019 за всяко от третираната приложеният ВМП за пролетно третиране трябва съдържа различно

- активно вещество и да е от различна химична група от ВМП, използван за есенно третиране на пчелните семейства.
7. За едно третиране (пролетно или есенно) са използвани различни препарати за борба срещу вароатозата. Съгласно чл. 14, ал. 5, т. 2 от Наредба № 10/2019 за всяко от третиранията следва да е използван само един вид ВМП за всички третирани пчелни семейства в един пчелин.
 8. Разстоянието между постоянния и временния пчелин, заявено за придвижване на пчелните семейства на паша по Мярка В, Дейност 2 е по-малко от 15 км. Съгласно чл. 18, ал. 4, т. 1 от Наредба № 10 от 13.12.2019 г.: Помощта по ал. 3 се предоставя при следните условия: 1. пчелните семейства се придвижват на паша най-малко на 15 км в радиус от постоянния пчелин извън населеното място; разстоянието, на което са придвижени пчелните семейства за паша, се определя като разстояние по въздух между две точки, определени от географските координати на постоянния и временния пчелин, в който са настанени пчелните семейства за паша“.
 9. В извършения анализ по Мярка Г, Дейност 1 за всяка изследвана проба пчелен мед не са включени задължителните четири показателя съгласно чл. 19, ал. 4, т. 2 от Наредба № 10 от 13.12.2019 г. Грешката тук основно се основава на факта, че показателят „редуциращи захари и захароза“ е описан като един показател в Наредбата, а в повечето лаборатории този показател е разделен на два отделни.
 10. Към датата на подаване на заявление за плащане новозакупените кошери не са заселени с пчелни семейства. Съгласно чл.22, ал.2, т.4 от Наредба № 10 от 13.12.2019 г. новозакупените по програмата кошери следва да бъдат заселени с пчелни семейства към датата на подаване на заявление за плащане.
 11. Стопанисване на кошери без необходимата маркировка в съответствие с Наредба № 10/2015. Основно изискване към кандидатите по мярка А, мярка Б, мярка В, мярка Г и мярка Д е да стопанисват пчелни семейства в кошери, маркирани в съответствие с Наредба № 10 от 2015 г. за условията за регистрация и реда за идентификация на пчелните семейства.
 12. Новозакупени пчелни майки придадени към финансирани през същата финансова година отводки. Съгласно чл.22, ал.4, т.4 на Наредба № 10 от 13.12.2019 г. новозакупените от кандидатите пчелни майки не трябва да бъдат придадени към финансираните в същата пчеларска година новозакупени отводки.

13. Новозакупени пчелни отводки са присъединени към съществуващи в стопанството на кандидата пчелни семейства. Това е в разрез с чл. чл. 22, ал. 3, т. 4 от Наредба 10 от 13.12.2019 г.
14. Плащане в брой по мерките, (изискващи плащане по банков път). Съгласно чл.8, т.3 на Наредба № 10 от 13.12.2019 г. по Програмата не са допустими разходи, заплатени в брой, с изключение на разходите за закупуване на ветеринарномедицински препарати, за извършване на физико-химичен анализ на Опчелния мед и за закупуване на пчелни майки. Всички останали разходи трябва да бъдат заплатени по банков път.
15. Детайлна информация, относно условията и редът за предоставяне на финансова помощ по Националната програма по пчеларство за периода 2020-2022 г. е налична в Наредба № 10 от 13.12.2019 г.

IX. На каква подкрепа могат да разчитат пчеларите през 2023 г.

Както вече казахме Националната пчеларска програма вече няма да се прилага в нейния вид в новата ОСП, а ще има отделни пчеларски интервенции.

В този 5-годишен програмен период на ОСП пчеларите ще имат много повече възможности за подпомагане и ще бъдат допустими по жосткост схеми. Дали обаче ще успеят да използват мерките и да се възползват от тях, предстои да разберем, след като бъдат разписани наредбите за кандидатстване.

Важна новост за пчеларите е, че ако досега подпомагането в сектора беше по-скоро самоцелно, в ОСП 2023-2027 ще се търсят резултати за всичко. И това важи не само за пчеларството, а за всички сектори.

Ще се дават средства и ще има възможност да се възстановят загиналите пчелни семейства.

Предстои прием по извънредната помощ заради войната в Украйна.

Пчеларите не бива да пропускат, да забравят или отлагат регистрацията си в електронната система на ДФЗ - СЕУ. Това е изключително важно за всички, които искат да получават директни плащания.

Ставките за биопчеларство ще варират от 3 788 лв. до 42 652 лева на стопанство през 2023 година

На фона на огромния спад на биологични фермери в страната, сертифицирани през последните три години, ще бъде изключително интересно да проследим в Кампанията за

2023 г. дали ще има поне минимално увеличение на хората, които биха заявили подпомагане през новия период. Отдавна е ясно, че за разлика от досегашното подпомагане, където помощта се даваше само на биосертифицирани животновъди и растениевъди, от тази година ще има субсидии и за стопани в преходен период. **И техните ставки ще бъдат значително по-високи** от тези на вече сертифицираните биопроизводители.

В наръчника за **директни плащания**, който още не е готов, вече са дадени ставките за сертифицирани биопчелари или биофермери в преход. С тази интервенция се насърчават земеделските стопанства да практикуват щадящи природата методи на земеделие. **В продължение на пет години стопаните трябва изпълняват** ангажиментите, сръзрани с прилагането на Регламент (ЕС) 2018/848 за биологичното производство и етикетирането на биологични продукти в стопанствата.

Биостопаните трябва да отглеждат минимум 20 пчелни семейства в съответствие в изискванията на Регламент (ЕС) 2018/848, като всички следва да са разположени в пчелини, регистрирани в информационната система на БАБХ с идентифицирани пчелни семейства, които са включени в Регистъра на биологичното производство.

Подпомагане по обвързаната подкрепа

За улеснение на читателите **Синор.бг дава ставките в лева** вместо в евро, каквато е практиката на Министерството на земеделието.

Размер на субсидиите за пчелари в преход:

- от 20-80 пчелни семейства – 3 788 лв. (1 894 евро) на стопанство;
- от 81-100 пчелни семейства – 6 616 лв. (3 308 евро) на стопанство;
- от 101-120 пчелни семейства – 8 028 лв. (4 014 евро) на стопанство;
- от 121-140 пчелни семейства – 9 442 лв. (4 721 евро) на стопанство;
- от 141-160 пчелни семейства – 10 854 лв. (5 427 евро) на стопанство;
- от 161-180 пчелни семейства – 12 268 лв. (6 134 евро) на стопанство;
- от 181-200 пчелни семейства – 13 682 лв. (6 841 евро) на стопанство;
- от 201-250 пчелни семейства – 16 154 лв. (8 077 евро) на стопанство;
- от 251-500 пчелни семейства – 26 754 лв. (13 377 евро) на стопанство;
- над 501 пчелни семейства – 42 652 лв. (21 326) евро на стопанство.

Размер на субсидиите за биопчелари:

- от 20-80 пчелни семейства – 3 190 лева (1 595 евро) на стопанство;
- от 81-100 пчелни семейства – 5 416 лв. (2 708 евро) на стопанство;
- от 101-120 пчелни семейства – 6 528 лв. (3 264 евро) на стопанство;
- от 121-140 пчелни семейства – 7 640 лв. (3 820 евро) на стопанство;
- от 141-160 пчелни семейства – 8 754 лв. (4 377 евро) на стопанство;
- от 161-180 пчелни семейства – 9 866 лв. (4 933 евро) на стопанство;
- от 181-200 пчелни семейства – 10 978 лв. (5 489 евро) на стопанство;
- от 201-250 пчелни семейства – 12 926 лв. (6 463 евро) на стопанство;
- от 251-500 пчелни семейства – 21 270 лв. (10 635 евро) на стопанство;
- над 501 пчелни семейства – 33 786 лв. (16 893 евро) на стопанство.

Заклучение

Пчеларството е благороден занаят, който не е променил своята роля през годините. Благодарение на съвременните технологии той е станал по-ефективен и оптимизиран.

На настоящия етап Българският пазар на биологичен пчелен мед е слабо развит. Световните и европейските пазари на биологичен мед и пчелни продукти ще продължат устойчиво да нарастват в близките десетилетия, поради което се очертават като важни целеви пазари за българските пчелари. Сертифицирането по биологичните стандарти ще повиши конкурентоспособността на производителите на пчелни продукти и ще подобри възможностите им за директно излизане на национални и международни пазари. Съвместният маркетинг може значително да увеличи пазарната сила на производителите на биологични пчелни продукти.

Източници на информация:

- <https://extractpharma.com/pcheli/otglezhdane-na-pcheli/>
- <https://www.nzr.bg/novini/30-zlatni-pravila-za-otglezhdane-na-pcheli/>
- <https://agri.bg/agrosaveti/pchelarstvo-3/otglezhdane-na-pchelni-mayki-i-sazdavane-na-royak>
- <https://agri.bg/agrosaveti/pchelarstvo-3/grizhi-za-pchelite-prez-may-ne-dopuskayte-semeystvata-v-roevo-sastoyanie-2>
- <https://agri.bg/agrosaveti/pchelarstvo-3/ekologichno-pchelarstvo-otglezhdane-na-pcheli-bez-izpolzvane-na-lekarstva-2>
- <https://agri.bg/agrosaveti/pchelarstvo-3/osnovni-printsipi-svarzani-s-podhranvaneto-na-pchelite>
- https://bees4peace.com/blog/interesni-fakti-za-pchelite/?gclid=EAIaIQobChMIwajZsaT2_QIVldB3Ch3a1AgqEAMYAyAAEgLIH_D_BwE
- <https://extractpharma.com/pcheli/metodi-otglezhdane-pcheli/>
- <https://portal-21.com/1073/pcheli/>
- <https://radihoney.com/%D0%BF%D1%87%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%88%D0%B5%D1%86-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B7%D0%B8-%D0%B8-%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8/>
- https://teamprobg.com/propolis-dreven-pchelen-dar-s-mosthni-lechebni-svoystva/?gclid=EAIaIQobChMIwajZsaT2_QIVldB3Ch3a1AgqEAMYAyAAEgLIH_D_BwE
- <https://radihoney.com/%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%B2%D0%BE-%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D1%87%D0%B5%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D1%87%D0%B8%D1%86%D0%B5/>
- <https://mtc-aj.com/library/915.pdf>
- <https://bg.healthy-food-near-me.com/beekeeping-business-plan/>
- <https://rikamir.ru/bg/beekeeping/ready-business-plan-for-beekeeping-an-approximate-business-plan-for-spending-and-revenue/>
- <https://pchelari.com/pchelni-produkti/pchelen-vosak/traditsionen-metod-za-izvlichane-na-vosak-ot-pchelna-pita/>
- <https://www.naas.government.bg/vprosi-i-otgovori/publikuvani-otgovori/iziskvaniya-za-biologichno-pchelarstvo>
- <https://www.dfz.bg/>
- <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=853212>
- <https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp14/5.1-r1/5.1-9.pdf>
- <https://redacnomade.com/kak-da-napravite-sami-kola-remarke-za-prevoz-na-pchelni-kosheri-s-pcheli.html>
- <https://pchelar.com/2018/11/12/>

“Българска пчеларска енциклопедия” от чл. кор. проф. Ас. Лазаров, проф. д-р Ст. Недялков, ст.н.с. Б. Митев, ст. н.с. Л. Радоев, доц. Б. Бижев, ст. н.с. В. Петков, 1971

Закон за пчеларството

„Мед и Медолечение“ от Стоймир Младенов, 1971

„Пчелоопрашване и добиви“ от Тодор Симидчиев, 1984

„Медоносни растения“ от Б. Бижев, Ат. Ганчев и Д. Цонев, 2003

Отговорността за изразените в този мнения носи единствено Съюз за възстановяване и развитие – Хасково и по никакъв начин не ангажира ЕС или ПРСР.

Проект „Подкрепа на предприемачеството в областта на вътрешната преработка на качествени селскостопански продукти в областите Еврос, Хасково, Смолян и Кърджали“ (QUALFARM), е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) и от национални фондове на страните, участващи в Програмата за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-А Гърция-България 2014–2020.

Съдържанието на този материал е изцяло отговорност на Сдружение „Съюз за възстановяване и развитие“ и по никакъв начин не може да се счита, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.